

Barnen Stuart

på

Wethammars bruk

Till Ramsbergs Bibliotek med baksamhet för
en lyckelig barndom på Wrethammar bruk från
redan ledes igen

Barnen Stuart på Wrethammar bruk

Linde-Ramsbergs bergslag.

Allan August Haraldsson f. 1895, d. 1955, Ester Maria Haraldsdotter
f. 1896, Aina Ulrika Haraldsdotter f. 1898, Sten Magnus Haraldsson
f. 1903, d. 1933.

Små berättelser för barn och barnbarn.

L d: E 1

Linde-
saml.

Data ur Wrethammars historia.

I Harald Stuarts arkiv fanns en avskrift av det brev Karl IX år 1607 utfärdade för Ramsberg, där det stod att skattefrihet under 6 år beviljades "de gode män som ville sig i Ramsberg nedsätta, hamrar uppbyggja och nya hyttställen upptaga, "så förmodligen tillkom den stångjärnssmedja i Västra Vreten, Vrethammaren kallad, vid den tiden.

Wrethammars bruk bildades år 1774 d. 5 juni å Ambrosius Hammarsmeds ättlingar till handl. Erik Westen i Arboga försålde 1 hemman i Ramshyttan för 72.000 daler Kmt, vilket hemman denne transporterade på bokhållare Anders Sandell. År 1777 inköpte denne ytterligare 1/2 hemman i Ramshyttan, 1/2 hemman i Resta; 1785 ytterligare 1/2 hemman i Resta, 1803 1/4 do, 1811 1/2 hemman d:o.

År 1813 ink. grosshandl. H. N. Beskow halva egendomen och 1816 återstoden, 1817 ink. han ytterligare 1 hemman i Resta, och vart egendomens hela areal då 3678 t:ld.

Omkr. 1860 fanns på gården 17 hästar, 11 oxar, 71 kor, 25 ungnöt, 66 får och 34 svin. Fem hästtorpare jämte gårdens egna dragare verkställde erforderliga körningar.

En husbehovskvarn fanns ovanför Didrikshammarens gamla vattenfall. Bagarstugan och bryggstugan uppvärmdes från smedshärden.

1894 kom Harald Stuart som disp. till Wrethammar. 1925 var samtliga andelar i familjebolaget inköpta och uppdelade på Björkvretens egendom och Wrethammar.

Bertha Gisslandi

Farm. kand.

Styrelseledamot i Södermanlands
Hembygdsförbund.

Wrethammars Bruk.

Omkring år 1780 sände skräddaråldermannen Arent Beskow och hans hustru Anna Katarina Zelms från Stralsund sina tre söner Johan Jacob, Henrik Nicolaus och Bernhard till Sverige, för att där söka sin framtid. Deras resekista av ek med utmärkt vackra beslag i järn, står på Wrethammar och vittnar om, att föräldrahemmet var mycket välbärgat. Det var på de stora segelfartygens tid, och den äldste och den yngste skapade sig förmögenheter, hus på Skeppsbron, och tillhörde småningom den s. k. "Skeppsbroadeln." Men mellanbrodern Henric Nicolaus' håg stod till konsten. Han kom som elev till Desprez, som då arbetade med ritningar till Haga slott. Flera av hans teckningar finnes hos Lennart Beskow, Solna. Men skottet på maskeradbalen 1792 satte punkt för den unge mannens förhoppningar, och han slöt sig till bröderna och skeppsfarten. Henric Nicolaus båtar gick på Arboga, där olika handelsvaror byttes mot bergsmännens tackjärn och kol. Som förbindelselänk hade han ett handelshus i staden, och ofta hade han anledning resa dit. Men den gamle handelsmannen dog ogift. Han hade testamenterat sina ägodelar, bland annat ett bruk - Wrethammar - till sin betrodde bokhållare. Denne erbjöd Nicolaus att köpa bruket och han gjorde det. Släkten har utan framgång försökt att få fram något personligt om denna släkting, men inte ens Hans Beskow, stadsantikvarie i Stockholm, har lyckats. En ensling förblev han hela sitt liv. 1813 var året, då han förvärvade Wrethammar, och sedan dess stå brukets böcker, nu i arkivet på Wrethammar. Där kan man läsa om hur han byggde huset med flyglarna vid sjön, anlade trädgården, vårdade med framgång egendomen, hyttan, som till en tredjedel ägdes av gården. De andra tillhörde Ramsbergs Bruk och prästgården. Där fanns spiksmedja vid vattenfallet, där sjön rinner ned i ån. Men mest kan man mellan raderna läsa, hur han barmhärtig var mot underhavande, och hur han i största tysthet hjälpte var man, som kom i nöd. Bouppteckningen - han dog 1835 - räknar upp hans "frackar" i de vackraste färger, alla möbler, som till största delen måste varit tillverkade på gården, varom inskrift från 1820 bekräftar. Wrethammar blev hans ungdoms dröm, förverkligad. - Jag har alltid hållit så mycket av gamla människor, och en har talat om, hur han i sin tur hört berättas, att på sommarkvällarna promenerade den gamle ensam omkring, tog en pris ur sin gulddosa och stödde sig på käppen, som även den hade krycka av guld. Han gifte sig aldrig, men Wrethammar och dess skogar testa-

menterade han till sin brors barnbarn, ett egendomligt förfärande, som räddade gården, då den stora krisen kom. Jag var ett av de lyckliga barn, som fick växa upp där med tre syskon. Än kan man sitta på flygeltrappan och se solnedgången, eller en tidig morgon höra lommen ropa. Det låter som hedendom.

Hageby gård, Vingåker våren 1978

Ester Cedergren .

Ester Cedergren

Gården med flyglarna.

Då Henric Nicolaus Beskow 1813 köpte Wrethammar fanns ej annat än en oansenlig bebyggelse, där nu s.k. kalkboden ligger nere vid sjön. Enligt en samtida karta, som min man lät återställa i sitt forna skick hos överlandtmätaren i Örebro, fanns intet markerat för det hus, som Kulturnämnden så välvilligt fotograferat ur mitt vykortsalbum, genom bibliotekarie Herbert Andersson, Ramsberg. Kanske det nya huset från början endast var tänkt som sommarvistelse. Men hur snabbt hade inte Henric Nicolaus uppfattat stilen på de små Bergslagsherrgårdarna Gården blev en pärla. Redan 1820 var han färdig även med flyglarna. Vid en reparation på 50-talet, då de rappade väggarna där byttes ut mot trä, låg en grov bjälke, rödfärgad, med årtalet djupt inhugget. Stocken såg ut att ha tillhört något tidigare bygge, kanske gamla kyrkan, som revs, och timret såldes i byn. Då jag var liten minnes jag stora huset målat i den ljusa grå-gröna färgen, alldeles lika det gamla Blexbergstorp nära Nora. Sedan blev det glatt gult och förblev så, tills det revs omkring 1928. På baksidan fanns en stor veranda, övervuxen med vildvin. Där åt man middag om somrarna, och kunde tillbringa hela eftermiddagen, gråtande över filbunken, som skulle ätas upp. -- Alla rum gick tvärs genom huset Barnkammaren var ljus som en lykta, och man hade en utmärkt utsikt åt sjön, allén och den så kallade "gatan". Vintertid väcktes man av den långa raden kolryssar, som passerade där med hästarna pudrade av rimfrost, och de stora ptinglorna, som alla hade sin särskilda klang. Gubbarna i förskinn med mässingsspännen gick den långa vägen bredvid. Om sommaren var det ljudet av trädgårdsmästare Dahlgrens kratta, som man halvt i drömmen hörde. Klockan fyra varje söndagsmorgon drog han den runt den s.k. rundeln, som var hans stolthet. På knä klippte han den med en stor sax. Mamma satte med aldrig sviktande förhoppningar rosor från sitt älskade Alvastra. De dog var vinter. Men stolt vajade i mitten en stor majsplanta, omgiven av trädgårdsmästar Dahlgrens egna kompositioner. Jag tror det var hans livs ögonblick, då han en sensommardag steg in på kontoret och överlämnade en mogen majscolv till pappa. Vi kunde aldrig gå upp vintertid förrän barnjungfrun tänt brasan, och den hade börjat glöda. Föchstören var täckta av de mest sagolika isblommor. I barnkammaren stod de gamla 1700-talsmöblerna, som var ur modet. Men i sinom tid kom de till residenset i Karlstad, där min syster var gift med landshövding Acke Westling. Fåtöljerna var stämplade med Stockholms stolmakareämbetet stämpel. Intill barnkammaren låg jaktrummet, vars väggar var täckta av älghorn på sköldar, bekväma karmstolar i ek med skinnklädsel. En stor, rund Gusumslampa med glaskupa i milt grönt med franska liljor, gjorde rummet hemtrevligt, och var en samlingspunkt för familjen. Där stod också den stora Beskowska resekistan, som det knäppte i vid väderleksbyte, och vi nog var lite rädda för. En öppen spisel av röda tegelstenar, små pallar intill och en älghud på golvet, fullbordade det hela. Därifrån ledde en trappa ned till den nedre våningen. Intill jaktrummet låg förmaket med helt förgylld möbel från Fredrikssons i Katrineholm, utskuren på alla kanter och med skär klädsel med små rosenknoppar på. Det var höjden av elegant Sedan kom sängkammaren, som kanske var det mest ombonade rummet. Stora engelska järnsängar, en kanapé vid gavlarna, just lagom framför brasan.

På ena väggen blev plötsligt ett stort porträtt av konungen av Rom uppsatt. Det skulle komma ett nytt barn, och alla sade, att ju mer den blivande mamman såg på bilden, ju vackrare skulle barnet bli. Det var en salighet att bli så sjuk, att ens lilla järnsäng bars in i det rummet. Det var en sådan trygghet, och ens vackra mamma med de stora blå ögonen, det nötbruna håret, och de pärlvita tänder lutade sig över en och sade "lilla barn, om jag kunde få ta ditt onda".

Nedre våningen.

Under barnkammaren låg det stora köket. Hela ena väggen upptogs av den väldiga muren med spiseln. Det var en Husqvarna. På båda sidor om denna låg stora järnhällar, som det troligen en gång eldats på. Vattenledning fanns ej, då föräldrarna flyttade dit 1895, men jag har minne av, då den infördes. Vattnet kom från ån medelst en pump i ett litet hus. Den kallades av någon anledning "Jakob", och under hela min barndom kunde man höra dess trofasta dunkande. Att se min far, Harald Stuart på julaftonen tända glöggen och de blå lågorna slå upp från grytan på järnhällen, då visste man, att julen var inne. Middag åt man i salen efteråt. Runt väggarna var hyllor med tenn. Min Mor samlade stop efter stop, små och stora fat, grötskålar och ljusstakar. De hade då nästan intet värde. De emaljerade tallrikarna med blå kant, hade slagit igenom. -- Från matsalen kom man till förstugan med den tunga dörren ut. Låset var troligen smidt på gården, och hade en kraftig regel att draga för. Man jag kan aldrig minnas, att den dörren var låst. Nyckeln satt alltid i utifrån. Efter förstugan kom kontoret, som var förbjuden mark för oss barn. Bakom låg ett stort, ljust gästrum med utsikt över trädgården och sjön.

Så var det då trädgården. Vad det måtte varit för en stor glädje för Henric Nicolaus att rita den! Ändå var det väl en svag avglans nu av det, som varit. Den var ej stor, och en del utlagd med sinder i sjön, så fruktträden fick aldrig någon djup mylla. Där var smala snirklade gångar, blommor av allehanda gamla slag. Mossrosen kämpade fortfarande för sitt liv, akvilejan flerfaldigade sina färger år från år, de tidiga blå pärlhyacinterna mot den kolsvarta jorden, pioner, syren och jasmin, spiréa och den farliga sibiriska ärtbusken med sina förledande gula blommor. Där var röda, och de stora gula hallonen, krusbär och björnbär. Där strax utanför flygelgavlen, låg det lilla lusthuset, på en stengrund ute i sjön. Det är åttkantigt och har något av kineseri i stilen. Tänkte Henric Nicolaus på Haga? Det måste ha byggts mycket tidigt, då det redan i början av 1830 var färdigt för reparation. Isen kanske rubbade det. Det underhålls fortfarande. Många är de kafferep, som min mor höll där i soliga dagar, och när det sommartid varit mid-

dagar, avslutades de alltid med kaffe och punsch just där. - Tvärs över sjön låg "Gröna udden", en stor plan omkransad av björkar. Dit rodde man i ekor under hela 1800-talet, dansade och lekte. I vår barndom var platsen ganska glömd, men ännu kunde man se märken i de stora björkarnas grenar efter hänggungornas rep, och stensofforna med björnmossa och kvarnstenar till bord, finns fortfarande. Under hyttornas gyllene tid hade unga damer i krinolin och schäferhatt sprungit sista paret ut och lekt kurra-gömma med herrar i strama pantalonger och frack. En alldeles glömd plats är "Feernas öar" nere i ån. På den största var en berså uppbyggd av tunna järnstänger, som ett galler. Där blommade kaprifol, där hördes bruset från forsen, dit ledde små vita svängda broar. Där friade man. Detta berättade "madam" Boström på fattiggården för mig. Hon hade varit kammarjungfru som ung flicka hos patron Janne Beskows fru. Men jag skall återvända till min barndoms människor.

Vinden.

Kan det finnas något mera spännande för tre små vetgiriga barn än att en regnvädersdag få lov att gå upp på den stora vinden. Där generationer lämnat efter sig allehanda ting, som blivit omoderna, kunde vara bra att spara, och glömts av. Från möbler till skor, hattar, parasoll och prydnadssaker. Hela vinden var täckt av sågspån, där breda furu-plankor låg med små mellanrum. Det var mellan takstolarnas avbalkningar, hylla efter hylla kunde undersökas. Det första man såg efter att ha klättrat upp för den branta trappan, var "gubben Jannes" sadel. Den var jättelik att skåda, hängde på en bock med stigbyglar och remtyg i behåll. Intill ett besynnerligt minne från begravningen nyss: i stort format en sinnebild av tron, hoppet och kärleken, som gårdssnickaren förfärdigat. Det var svartmålat och lika stort som en själv. Sedan kom generationers skor för herrar och damer, och alla tillfällen. Överst låg ett par små, vita sidenskor, handsydda med en liten krans av stålpärlor i ringningen. Det hade varit brudskor för Anna Christina Edlund, f. 1816 d. 1858, och brukspatron Johan Wilhelm Beskows första fru. Sedan fanns det pärlbroderier av alla slag från kuddar, tavlor och askar för spelmarker och börsar i virkat silke med en stålring som lås. Nystvindan för silket låg bredvid. Så var det möbler från 1700-talet, som vi så småningom fick i barnkammaren. Eftersom gården var gemensam egendom till dess min far och hans kusin dåvarande finansminister Jakob Beskow löste in övriga ägare, lämnade varje släktled några av sina jordiska ägodelar kvar. Ingen tänkte på den stora bunten med svaveltändstickor, som hörde en förgången tid till. Den blev

allt mera urholkad, men Aina och jag rörde den aldrig. Så förvarades det stora brödbaket där, en jättestor, gles lår, och inte långt därifrån alla smutskläder. Det var ju byk endast två gånger om året, och folk kom och for ideligen. - Ja, gubben dog, och det blev auktion på det ingen villa ha. Den enda, som förstod, vad det var frågan om, var Annie Beskow från Linde. Under senare år min fina, mycket älskade vän. Deras vardagsrum blev bevis därpå. Sällan har jag sett ett så utsökt vackert hem som Johns och hennes. Så var hon också syster till kapten Ernst Malmberg, som författat de flesta uppsatserna i den gamla upplagan "Svenska slott och herresäten". Där stod alrotsborden från Wrethammar, där hängde senare från Håkansboda förtjusande sydda tavlor i den finaste schattérsöm i silke. Där fanns något av det gamla bruket. - Då Aina och jag en gång lämnade hemmet fingo vi från den gamla vinden; Aina två porslinsvaser i vitt och guld, som hon sedan fyllde med darrgräs och eterneller, och jag två stora ljusstakar i parian - oskadade. I morse lyfte jag ned en broderad tavla, och där stod med fin, tunn stil: "Till Nicolaus från Mina Beskow". Säkert var det ett tack, som ej kunde återgäldas på annat vis.

Flyglarna

I flygeln mot trädgården hade inspektoren bott, men sedan gården utarrenderats efter det min far, jägmästaren Harald Stuart, utsetts till förvaltare av Wrethammar, var den bostad åt arrendatorn. I den andra bodde sedan 1895 den siste brukspatronen Johan Wilhelm Beskow f. 1814 d. 1904, vårad av sin trogna gamla Johanna Adam. Jag skall återkomma till dessa personer senare. Denna flygel var det gamla brukskontoret med järnstänger för fönstren och den s.k. "Gröna kistan". Ur arkitekt David Blombergs bok "Bergsmän och borgare", Gebers förlag, 1936, kan man läsa följande: "Det kan erinras om en originell "Bank", som Wrethammars bruksarbetare hade grundat, kallad "kistan". I denna järnkista lade man efter råd och lägenhet ned sina sparslantar. Någon ränta fingo "insättarna" givetvis icke, men sparkapitalet fanns dock i gott förvar och stod alltid vid förefallande behov till vederbörandes förfogande. Den siste kvarlevande delägaren skulle få behålla "bottensatsen". Naturligtvis hade "Lasse-Maja", som var född i Ramsberg, och nu fått sin minnessten rest vid kyrkan (!), försökt att stjäla därur. Men bokhållaren vaknade och ropade ut i mörkret: "Är någon där?" Dörren stod på glänt, och en katts lilla jamaande, var allt, som hördes. Bokhållaren somnade om, men historien kom ut. "Gröna kistan" förvaras av familjen Stuart på jaktsalen på nya Wrethammar.

Matsalen i stora huset fick, efter "Gubben Jannes" förflyttning till flygeln, nya tapeter. Det fanns ej lim till dessa på den tiden, utan en av de två gesällerna kom tidigt på morgonen och kokade grovt rågmjöl och

vatten till klister. Jag började mina strövtåg tidigt och var nyfiken på vilken färg, det skulle bli. Där stod den halvvuxna, magra pojken och åt med en träsked ur grytan. Det var hans frukost. - "Gubben Janne" dog, och tiderna förändrades. - Familjen växte, man behövde mera utrymme. Som sed var i jägmästarefamiljer på landet; togs även elever emot, som en liten extra inkomstkälla. Och inte var det tillåtet för någon från arrendatorsfamiljen att gå över vår gårdsplan! Så deras flygel blev enbart gästrum, Allans rum så småningom, och ett s.k. kallrum, där melonäppen förvarades i tunnor med torvströ, och stora höganäskrukor med kalkägg för vinterbehov radade upp sig. Gästrummen var förtjusande. Där stod 1700-talsmöblerna, trohjärtat hemsnickrade, Pappas faster Ullas vackra mahognysäng, en sekretär av samma art, vilken även den, så småningom hamnade på residenset i Karlstad, och en utsökt stor spegel med tudelat glas, som nu Carl-Jakob Beskow kan glädja sig åt på Björkvreten. Vattenledning fanns ej, utan det bars över gården i hinkar, och dubbelt upp därifrån. Övre våningen var ej inredd, endast ett litet gästrum på gaveln utåt kyrkan. Först på senare år inreddes ett rum utåt sjön. Gången mellan de två rummen har alltid kallats "gröna gången". Som rummet där nere utåt sjön alltid hette "gröna kammaren". Där satt "Gubben Jannes" vackra dotter Mathilda i sju - säger - sju år, och väntade på sin förlovade, sedermera kommandörkaptenen Adolf Ekelöf. Han hade, som ganska vanligt var på den tiden, gått i engelsk tjänst, seglat jorden runt, skrivit och tecknat en bok därom. Av en tillfällighet såg jag i ett antikvariat i Stockholm just den boken, och köpte den. Fredrik har den nu. Ekelöf var son till prosten med samma namn, vilken nu vilar i frid på Ramsbergs gamla kyrkogård, under en s.k. huvudkuddesten, som var modern på den tiden. Man skulle visa sin anspråkslöshet! Madam Boström berättade, att Mathilda Beskow hade Bergslagens vidaste krinolin 17 alnar vid! Då var det slädpartier och dans på varje herrgård, till dess nedgången kom. Alla hade "skrivit på" åt varandra, t.o.m. prästerskapet drogs med.

Bagarstugan, brygghuset och dasset.

På senhösten började det stora brödbaket. Alla underhavande fingo i tur och ordning baka sitt grova rågbröd, sedan herrgården gjort sitt. Mjölet skulle vara "fjolårs" och malet på kvarnen vid Gammelbo bruk. Sammanmalet rågmjöl, salt och jäst + vatten, voro ingredienserna. Men aldrig i livet får man så gott bröd. I Dalarna bakades korntunnbröd. Jag har även läst om i Ingeborg Waern-Bugges bok "I min mormors hus", att havre brukades i Dalsland. Trågen voro enorma, liksom bakkbordet, där två erfarna bagerskor

stod bredvid varandra och kavlade ut de tunnaste kakor, som sedan fick jäsa och gräddades i den öppna ugnen och vändes med spila. Det var arbete dag och natt, men aldrig hörde vi gladare skratt än ifrån bagarstugan. Så kom då de första smakkakorna. Det var himmelskt. Detta förråd skulle räcka ett år och förvarades på vinden på Wrethammar. Sedan blandades rågen med havre till det stora baket för hundarna. Nu kom en gyllene tid för oss barn, efter detta var slut. Långt fram på hösten doftade det nybakat bröd, och var och en, som använde bagarstugan kom med smakbröd. "De underhavande" bakade sitt bröd tjockare, och fanns det ännu blåbär kvar, så gjordes kakor med uppvikta kanter och fyllda med bär. De stod där så ödmjuka i herrgårdsköket med sina brödspadar fulla med kakor, som nigandes överlämnades till kokerskan. - Intill bagarstugan låg brygghuset. Det tvättades två gånger om året, nu på hösten och sedan vårbyken. Ångan stod som en tjock vit rök ut ur de uppslagna dörrarna, pannmurarna bolmade, och lakningen hade redan kommit igång i det stora karet. Björkaskan samlades från kakelugnarna och östes i säck. Vintertid körde en av arrendatorns drängar en stor isig vattenså med skölvatten, så hos oss behövde minsann ingen ligga vid öppen vak, som annars förekom. Jag tror Henric Nicolaus hade tänkt på allt. En trappa upp var rökugnen, men jag såg den aldrig i bruk. Därefter kom "brännvinsvindarna", troligen hade brukets brännvinsförråd där sin plats. Ofta gick brännvinet in i lönen. - Så det bästa av allt - det stora dasset. På gaveln mot bryggstugan var det byggt som en stor sal med fönster ut mot sjön. Där stod två stora hemgjorda brandsprutor med hävarmar. Hur de skulle kunna komma ut ur huset på sina små hjul, var mig en gåta. Så kom den blåstrukna kistan med fällar och pälsar, väl tillklustrad med vita remsor. Nu kom det viktigaste. Rätt fram två små fjöl för barn med nätta knoppar på locken. Så två trappsteg upp fyra stora. Hundrafemtio års gnidande mot skinn hade gjort träet som siden. Gärna dröjde man sig kvar en stund, utsikten var så fantastiskt vacker och inte bara telefonkatalogen, utan även Jordbrukarnas föreningsblad fanns till hands att läsa och för vidare behov. Väggarna voro alltid blåstrukna och sedan stänkta med blåbärs- och lingonsaft, som bildade små prickar. Denna metod användes i många stugor och förnyades var vår, då spiseln vitlimmades. Alltid luktade det syren i den långa tunneln in till dasset. I senare tid tumlade en skara vitklädda småflickor ut. På dasset blev man "Du", och sedan låg sommardagen framför en.

Utanför dörren låg en tudelad järnhäll. Då den en gång vändes, såg man i hög relief bilden av välbördige och välaktade bergsmannen med hustru och barn, avsomnad 1517 i Herranom, väntande på uppståndelsens dag. Han i rundkullig hatt och stenfatsklippt, precis som gubben Welam. Då gamla träkyrkan revs, hamnade många av dessa gravhällar under grus och bråte. Den, som räddade dem åt en eftervärld, sent omsider, var dödgravaren Wretman, som själv berättade det för mig. Man vet ej ens om den myndiga "Gruv-mor i Stråssa" ligger, där hon en gång jordades. Heder åt Wretman!

K Ä R L E K E N

De första åren, då mamma kom som nygift till Wrethammar, tog hon traktens unga flickor till jungfrur, lärde upp dem i kök och hushåll, i städning och servering. Hon lagade aldrig mat själv, men vid jul bakade hon de mest sagolika smörbakelser från sin mormors Caroline Rosin f. v. Walden på Alvastra, recept. Vi barn stod alltid runt omkring. Det var den sista förberedelsen till den stora högtiden. Men det var ej endast praktiska saker hon lärde ut. Mamma värderade alla människor lika, och ingen lämnade sin plats för att söka sig ut i världen, utan att ha känslan av att ha fått ett fäste, en vän i henne. - Den första kokerskan jag minns är Augusta Welam, av den gamla vallonsläkten. Föräldrarna bodde uppe i Östra Tallbacken. Vi tilltalade dem alltid med "gubben" och "gumman", och trodde de hette så. Hon var liten med svart, krusigt hår och bruna ögon, och en tunn fin profil. Det låg något av tungsinne över henne. Vi älskade henne, men aldrig kan jag minnas, att hon ens log mot oss. Welam själv hade ett ansikte som skulpterat av ädelt trä. Den stora näsan sköt ut som en protest mot nedgången, och polkahåret var rakt och grånat. Det var de sista människor, som jag sett laga mat på öppen eld. De hade nyss fått en "Husqvarna" spisel, men var så rädda om den, att sommartid återgick de till det gamla bruket att elda med långved på spiselhällen och då använda trefoten. "Östra Tallbacken" är nu sommarstuga, och är det enda hus, som har sin Bergslagskamin kvar. Gubben Welam var en av de två sista jag såg "stenfatsklippt". Den andre var Erik Ersson vid Resta Bro. Ett stenfat lades på huvudet, och så klippte gumman runt om, och luggen sist. Augusta var en ung flicka på 18-19 år då hon kom. Och det dröjde ej länge förrän man förstod, att här var det fråga om en naturkraft, som man skulle helst undvika. "Herrskapsbarn ska inte vara i köket", var hennes vanliga utrop, om man någon gång vågade sig dit. Det var hennes revir, och med rätta. Hon rörde sig snabbt, hade kolsvart, lockigt hår och bruna, genomträngande ögon. Hon fattade fort vad det var frågan om, och blev en skicklig kokerska. - Hon hade en fästman, som hette Agatzer. Det egendomliga namnet fastnade i mitt minne. Det var hennes problem, att han ej var vallon; föräldrarna vägrade godkänna honom. - En vinterkväll sutto Aina och jag ensamma i barnkammaren. Pappa och mamma hade åkt bort på kalas. Den stora hänglampan i taket lämnade en vid ljusring på bordet, men det var mörkt i vråna. Vi kände oss lite övergivna och rädda. Då hördes plötsligt häftiga röster i köket. Vi tog varandra i hand som alltid, då vi skulle gå genom nedre förstugan. Där fanns ej något ljus, endast den svarta järnkaminen, som eldades med kol och hade glimmerluckor, som såg ut som elaka ögon. Tysta öppnade vi dörren till salen och sköt upp dörren till köket. Agatzer hade hört någon komma. Jag såg honom, en lång välvuxen ung man med ett mörkt fint

ansikte. Ett ögonblick efteråt, var han försvunnen, och troligen för alltid. Augusta låg framstupa på köksbordet med huvudet i armarna och storgråt. Det var inte en vanlig gråt. Det låg något vilt i den. Vi stannade förfärade. Hon lyfte upp sitt huvud, och så kom hela hennes förtvivlan forsande. Jag vet inte, om hon såg oss, vi stod kvar en stund, men gråten fortsatte och skuldrorna skakade. Tysta smög vi oss upp igen. Skulle det här vara kärleken, som skulle göra människor lyckliga och hålla livet ut? Det stod i varenda sagobok. Fanns det en annan sida? Jag vet inte, hur vi kom i säng, men någon släckte lampan och gick. Längre viskade vi till varandra den kvällen ut i mörkret: "Sover Aina, sover Ester?" Vi använde aldrig tilltalsordet "du" som barn.

Augusta Welam gifte sig aldrig. Hon blev kokerska i stora hus i Örebro och Stockholm. Då min mamma dog, kom den största och vackraste kransen från henne. Tänkte hon på Agatzer?

F Ö D E L S E N .

Den 19 juni 1903 tidigt på morgonen stod min pappa i dörren till barnkammaren och sade, att nu hade vi fått en liten bror, och vi skulle få gå ned och titta på honom. Mamma hade flyttat ned till det stora gästrummet på nedre botten. Pappa var klädd i den gröna "släpuniformen", som alla statens jägmästare då använde i vardagslag. Men hade glömt knäppa den höga stela kragen, som svängde lite fram och åter, och var sig inte heller riktigt lik. - Jag hade vid den tiden börjat fråga, om hur barn kom till huset, men fick aldrig något riktigt svar. Jo, det var storken, som kom inflygande med dem i näbben, men så skrattade jungfrurna, och man kände sig lurad. Storken hade man ju läst om i Andersens sagor, ja det var mormor som satt vid jul och läste ur den stora boken. Men han såg så konstig ut med sina långa ben och röda näbb. Det fanns ju stugor, dit han kom varenda år, och någon gång måste man ju fått syn på honom. Nästa gång sade någon, att fru Lindkvist, som var barnmorska, hade barn i sin svarta väska. Nu skulle man få veta. Det första jag såg på bordet, var hennes svarta väska, som stod halvöppen. Där hann jag skymta blanka saxar, och samma saker som farbror Möllenhoff hade i sin, då han kom för att titta på ens mässling och scharlakansfeber. Mamma låg så stilla i den stora mahognysängen, och på armen hade hon det nya barnet. Men det hade då aldrig fått rum i fru Lindkvists väska, så nu var man lurad igen. Jag bestämde mig för, att aldrig fråga mera. - Efter pappas dagbok döptes Sten Magnus Haraldsson Stuart i augusti av pasor Norling i förmaket. Men

först skulle Mamma "kyrktagas", och någon talade om "att renas från sin synd". Jag smög mig in i sängkammaren och där stod mamma i sin svarta sidenklädning och var så vacker och allvarlig och neg djupt för pastor Norling i prästkappan. Vad var det som var synd? - Denne pastor Norling kunde varit en av figurerna ur Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga. Men det visste man inte då. Han bodde ensam i Nyckelbäcken. Det var en förfallets tid i kyrkan. Det sades, att han stenograferade sin predikan, medan han åkte sparkstötting till kyrkan, och snusade gjorde han på själva predikstolen! Hur gärna skulle jag inte i dag velat höra hans förkunnelse!- Mamma var trött efter Stens födelse, och det djärva stegetogs att anställa en riktig barnfröken, och fröken Cissy kom. Hon var lockig, lite för glittrande glad, i synnerhet i samspråk med de unga eleverna, som alltid fanns i huset. Det var bara det konstiga med henne, att hon började få så rund mage, och en dag var hon plötsligt försvunnen. Madam Lovis Boström från fattiggården kom i stället. Jag skall återkomma senare till henne. Och barnet växte och blev nog ett av de vackraste jag sett. Så nog hade det varit väl, att mamma haft konungen av Rom att fästa ögonen på.

D Ö D E N.

Ingen hade ett så stilla och milt ansikte som dödgravvaren, Victor Pers. Det var som om han bar på en hemlighet, och det låg något av ett leende över hans drag. Allan och jag satt ibland hos honom, då han grävde på lördagskvällarna. Det var sommar och varmt, och den uppkastade jorden hade börjat torka, och små rännilar av röd sand letade sig väg efter högen. Det var då på gamla kyrkogården, längst ned mot nya gravkapellet. Där han grävde, var barnkyrkogården. Just som han tog sista spadtaget, kom flätan upp. Den var ljus, kort och håret kraftigt. Det märkvärdiga var, att den syntes oförstörd av tiden i jorden. Det var ett klart rött hårband inflätat i halva flätan. Den gick aldrig ur mitt minne. Långt efteråt hörde jag Per-Karls mora berätta, att en gång för länge sedan, hade en svår epidemi av mässling, och någon annan barnsjukdom, gått över socknen. Det hade stått sjutton små barnkistor på kyrkogården samma söndag. Det hade varit kallt och ruskigt, och kyrkoherden hade läst över alla på en gång. Det glömde hon aldrig. Sedan skulle Victor Pers ringa till helgmålsbön klockan sex, och frågade då, om inte barnen ville gå med upp i tornet. Han gick sakta före och Allan efter. Jag kunde inte

säga, att jag var rädd för det svindlande djupet nedanför trappan, utan följde efter. Det var stora stockar att hoppa på där uppe. Så drog han i repen, och klockorna dånade, ut över Ramsbergs by, och mina öron höll på att sprängas. Men till slut blev det stilla och då bjöd han oss att gå ut på de s.k. "Gröna grindarna". De var som små balkonger, och ej många fot breda. Hur jag kom ned, är mig ännu en gåta. - Samma sommar 1904 dog "gubben Janne" i flygeln. Jag kan aldrig minnas honom annat än sängliggande, och skött av sin gamla trogna Johanna. Maten bar hon på bricka över gården från vårt kök. Han var då nittio år och helt förstörd av reumatism. "Men, vad dog han egentligen av", frågade jag pappa. Föräldrarna spelade ofta wira med honom, och det var hans stora glädje, "Jo", sade pappa, "då han inte längre kunde hålla ihop korten i wira, då gav han upp". Jag tror det. För oss barn blev det tomt. Aldrig mera fick vi se på, då Johanna satte koppjärnet i hans rygg, och samlade det mörka, tjocka blodet i en skål, aldrig mer fick vi violpastiller ur den lilla runda asken, som stod på nattygsbordet över nattkärlet. Och sommartid hade han en glaskupa, där botten var öppen och uppvikt i kanterna. Där sam flugor i punschen, och försökte förtvivlat komma upp. - Föräldrarna for i droska till Linde, för att ordna för begravningen. Vi var ensamma med Lovis Boström. Nyckeln satt som vanligt i låset i flygeln, och hon tog oss barn med för att titta på liket. Sten hade hon på armen, och han begrep ingenting. "Gubben" Beskow låg där i sin kista, stor och mäktig, men munnen gapade, och ett par stora flugor surrade omkring. Men det var sommar ute, och synen försvann till dess vintern kom, och det blev reparation i stora huset. Aina och jag fingo ligga i flygeln, ensamma. Då kom synen tillbaka. Att vi överlevde! Men föräldrarna visste ej om vårt besök hos den döde. Som vanligt teg vi. Så ock när det gälle "helhästen", som kom uppfarande ur en nygrävd grav. Jag vet precis, hur han såg ut, som en ölsoppsfärgad dalhäst med ståndman, och eld sprutande ur näsborrarna.

G U B B E N B R O M A N

Profiler från min barndom.

Som barn minns jag vilket livligt hem det var på Wrethammar. Där fanns kokerska, husa, Lovisa, som skötte gästrum i flygeln, och hade hand om disken, gubben Broman som högg all ved, och sommartid gubben Dahlgren, som skötte trädgården. Då Sten var liten fanns fröken Cissy och senare madam Lovis Boström. Två tre elever fanns alltid, och umgänget stort med Ramsbergsborna och Kloten, där brukspatron Tham nyss lämnat, och skogshögskolan dragit in. Ramstedts på Grönbo hörde också till vännerna, liksom i tidernas begynnelse brukspatron Lukke Heijken-skjöld på Grimsö. Men de käraste var Björkegrens på Gammelbo, farbror Gösta och tante Lisa f. de Geer. Det gick inte en vecka, som de ej råkades. Jag måste varit mycket liten vid mitt första besök där, för vid min mammas hand var det med en oändlig möda mina små ben orkade upp för trappan till salongen. - Men de, som stod oss barn närmast var ju husets folk. Gubben Broman hörde ju till dem, och om honom skriver jag nu. Han hade varit smidesmästare vid hyttan i sin krafts dagar, men bodde nu i Uggelbo, dit alla Wrethammars underhavande så småningom samlades innan döden. "Bruket" skickade aldrig en av de sina till fattiggården. Kanske var det någon av Henric Nicolaus förordningar. Troligen var han farfar till vår lekkamrat Gustaf Broman, som med sina syskon Mina och Arvid bodde med sin mor, Lovisa, i två rum på gaveln mot skogvaktarebostaden. Av den mäktige smidesmästaren hade det blivit vedgubbe. Gestalten var fortfarande stor och tung med vallonernas markerade profil. Men de väldiga händerna, som förr omfattade släggan, sköt nu vedkälken framför sig. Den hade fyra stakar och rågad med björkved. Det stora förskinnet med mässingsspänne, träskor och storväst, annorlunda såg jag honom aldrig. Mamma hade äntligen fått två jungfrur från sitt älskade Östergötland. De skämtade med gubben Broman, och han brummade något till svar. Så kom då morgonen efter det vi haft främmande på Wrethammar. Det var alltid rödvin, vitt vin och marsala, och allt slogs i samma butelj, och gubben Broman gick nöjd hem med den under västen. Damer drack ju aldrig mycket ur sina glas. - Åren gick. Vass hördes signalen ur mässingshornet en dag, den kallade oss barn hem. Helt oförmodat. Pappa stod på verandan med en flaska i handen. Han var som alltid i släpuniform. Det hade kommit bud, att gubben Broman låg på sitt yttersta. Pappa hade med budet låtit fråga, om det var något, han önskade sig. Jo, en flaska cognac. Vi tre barn troppade iväg i rad som vanligt. Vi knackade på dörren, men ingen svarade trots, att nyckeln satt i. Efter en stund, öppnade vi själva och gick in. Först såg jag koppartunnan vid dörren, nyfylld med källvatten, och på ytan sam, som alltid kopparskopan, som alla drack ur,

då de kom in. Säkert hade den lika stor skuld som undernäringen, att lungsoten var så utbredd. Spismuren var nykritad, Framme vid fönstret satt mor Lovisa Broman med den stora bibeln uppslagen på fällbordet. Hon såg upp, utan att se oss liksom, och fortsatte att läsa. Intill var den stora dubbelsängen med sitt vita stickade bomullstäck och den lilla kudden för katten ovanpå. Katten var den enda, som rörde sig. Han reste rygg, gäspade, och lade sig igen. Vid det andra satt Gustaf och stirrade håglöst ut. Alla möbler stod då efter väggarna aldrig ett bord mitt på golvet. Men trasmattorna låg trådrätt efter golvtilljorna. Så kom Arvid ut från kammaren. Visst skulle barnen stiga in. Det lilla rummet, där gubben Broman låg, vette utåt ån. Rätt fram var fönstret, fyllt av "Flitiga lisa" i ansjovisburkar med svenska flaggan stämplad på. Gardinerna var nystärkta med blåelse uti. Så fick vi då syn på gubben Broman. Men vi kände inte först igen honom. Han var alldeles ren, lågt högt uppbäddad i vit skjorta med de vanliga fyrhåliga mässingsknapparna uti. Han sov. "Ni ska vakna farfar, dom är här från herrgårn". Arvid lyfte buteljen mot den gamle, som tog den med darrande händer. Så tog han en klunk och vände sig med avsmak mot väggen. Arvid tog flaskan, strök med rockärmen över dess hals, och höjde den mot munnen. Men så besinnade han sig av dödens närhet, och ställde den ifrån sig. Snart därefter dog gubben Broman.

Många år efteråt gick jag med min pappa till graven, där nu både Sten och Mamma vilade. Det var en lördagskväll, då sommaren var som vackrast. Vi gingo då förbi gubben Bromans grav, och jag berättade om händelsen. Pappa stannade. "Kära barn, gubben hade magkräfta, och jag hällde marsala i cognacsflaskan, det hade blivit hemska plågor för honom annars". Men vid graven står en ek, som pappa planterade som tack. Det sades, att ek ej gick så långt norrut. I Aspbacken växa många, som pappa planterat. En enda står på Ramsbergs kyrkogård. Det är gubben Bromans. Gustaf var vår barndoms lekkamrat, och förblev skogsarbetare på Wrethammar hela sitt liv. Men Arvid dog tidigt i lungsot i "Loholm". Han var fullständigt ensam under sin sjukdom. Endast de sista dygnen satt hans lilla läskamrat hos honom och höll hans händer. Ibland reste hon sig stilla och föste undan vägglössen, som i rad kröp upp för väggen och sedan fortsatte i taket, varifrån de släppte sig ned på den döende. Det var --"murar-Julia", och hon har själv berättat det.

V I F Å R T E L E F O N

Det måste varit omkring 1903-4. Jag kan ha misstagit mig. På kontoret kom ett skåp med trätt högst upp och vid sidan en lur i några trådar. Ingen fick svara i telefon mera än pappa och mamma. Pappa var mycket borta, och då var det mamma, som hade ansvaret. Så småningom lärde jungfrurna sig konsten, men kom det interubant, som alltid förevarnades, måste mamma tillkallas. "Telefonbordet", som det kallades var på fattiggården, och sköttes av gumman Maja. Det kunde hon perfekt, om än andra egenskaper fattades. Vi barn gick dit, och såg häpna på alla proppar Maja så kvickt stack ut och in. Efter tiden gick, blev det inte så märkvärdigt, utan mamma kunde ringa sina vänner, så där utan anledning. Det var Majas stora tillfälle. Men det hördes alltid svagare, då hon lyssnade, och en gång sade mamma: "Det hörs så dåligt, nu måste Maja lyssna. "Nej, frun det var en evig lögn"! - Så blev mamma liggande i magsår nere i stora gästrummet. Hon skulle ej få gå upp, men det kom interubant från domänstyrelsen. Mamma vacklade upp, svarade hallå, och sedan" jag ber om ursäkt", och svimmade. Hon föll i sin långa vita nattskjorta till golvet.

Å T J Ä R N .

Vid den här tiden - omkring 1904 - kanske tidigare, lät pappa oss för första gången uppleva Åtjärn. När jag ser tillbaka, måste jag alltid tänka på sagan om riddaren, som stod framför sin nybyggda borg och sade till sin hustru: "om jag stod med mitt ena ben i himmelriket och det andra i borgen, så droge jag mitt ben ur himmelriket och ställde det bredvid det andra i borgen". En främmande skulle skratta åt denna rad, men för oss barn var det bara så. Hela vår barndom och ungdom stod vår längtan dit. Från Löavägen gick en gångstig genom djup skog fram till den lilla oansenliga jaktstugan, vid tjärnen. När vår far kom till Wrethammar 1895, fanns det troligen endast en mycket primitiv koja för kolare och huggare. Men den byggdes till. Det blev ett stort rum, och dess lukt kan jag i minnet mana fram när som helst. Rök, kåda och såpa efter sista skurningen. Det fanns en sommarväg och en vinterväg över Stora mossen. Efter det vi varken orkade gå eller åka skidor så långt vid den tiden, lät pappa göra en liten kolryss med två skogskälkar under. Den fylldes med hö, och så bäddades man ned i kappor och fällar. Väg kunde man knappast vintertid tala om. Det var små pilar på träden här och var, och pappa visste, hur man skulle komma fram över den förrådiska mossen och vidare över berghällarna, där jättarna åkt fram och lämnat

spår efter kärrehjulen. Det var stort lås och bom för dörren. Det fanns så många skogsströvare då för tiden; ofta var dörren uppbruten, och det lilla kvarlämnade förrådet länsat. Så fort det blev varmt av den lilla bergslagskaminen! Så dukades matsäcken upp på det renskurade stora bordet, vars skiva var nött och glänste som siden i ådringen. Bänkarna drogs intill och så var man då i himmelriket. Efteråt kunde man beundra farbror Axel Klinckowströms teckning i röd och blå färg från en timmerpenna. Den föreställde hur "onden" stekte den norske statsminister Michelsen över en flammande eld. Barnjungfrurna hade så levande beskrivit "onden", hur han kom farande upp genom barnkammargolvet med treudden i handen mitt i lågorna från helvetet, så nog var den bilden riktig. Det var 1905. Tyvärr skurade en av gummorna bort det mesta, för stor skam, var det ju. Men man kan se aningen därav fortfarande. Om man vet, till höger på fönsterkarmen. Så kom det, som var lika underbart, hemfärden. Den gick över Ölsjön. Pappa gick bredvid på skidor och höll i karmen kring ryssen. Jag kan ännu se den. Över oss glänste stjärnorna, så stora, så nära. Ingenting farligt kunde nå en. Jag manar fram i minnet och känner samma lugn som då. Vi växte och färderna till Åtjärn blev oftare. På skidor, med näverkanten över axlarna sommartid. Den skar in i axlarna, så man var dödtrött vid framkomsten. Men så kunde man sjunka ned på trappan, och doften från pors och skvattram nådde en och det sakta sorlet från ån och forsen, där vattnet var brunt och lent mellan stenarna.

S K O M A K A R E N I L S S O N

P Å H E D E N .

Var höst kom skomakare Nilsson från Heden och tog mått på oss barn. Pappa var så otroligt noga med, att vi skulle ha stövlar och skor, som passade var och en, man fick aldrig ärva. Jag tror han var något av en konstnär, skomakar Nilsson. Pappa kom med s.k. 2-öresark, som man satte foten på, och så ritades efter den, hårt tryckt mot golvet. Vi satt på den röda kökssoffan i rad. Pappa skojade med skomakar Nilsson, och troligen fick han en sup, för jag minns en mager, glad karl, som slank ut genom köksdörren. Aldrig hade vi ont i våra fötter, och aldrig fick vi heller. Det var endast på sommaren, som vi gick i s.k. näbbskor. De måste varit finska, hade inga klackar och vägde ingenting. Men så fick vi uppleva skomakar Nilsson, helt annorlunda. Arrendator Sjöströms Greta, som var jämnårig till oss, kom en eftermiddag på vintern och bad Aina och mig gå med och hämta ett par skor. Hon var rädd för skomakar Nilsson.

Sist hade han tvungit henne dricka av det sura kaffet på kaminen, och dessutom slagit en skvätt brännvin i. Alla skulle fångnas. Koppen diskades troligen aldrig. - Verkstaden låg intill hans hus. Den var byggd av sinder och murbruk och saknade trägolv. Vi hörde skomakar Nilssons röst ute i förstugan redan. Han lät ond, och vi stannade upp utanför dörren. Men det var ingen, som svarade på talet. Nej, han talade med sin Gud och förbannade sitt öde, sin fattigdom, sitt usla liv och meningslösheten däri. Till sist måste vi ändå gå in. Det luktade surt läder, snus, svett och gammalt kaffe. På en hög rund kamin stod en emaljerad kaffeanna i blå emalj med avskavda fläckar och på bordet en rosig kopp med bottenplatsen kvar. Vi neg, och Greta fick sina skor. Jordgolvet var fullt av bråte. Men nästa höst kom han igen med de underbara stövlarna han sydde, och på Ainas satt ett rött hjärta på varje skaft.

F L Ä S K R Ö K E R S K A N J O H A N N A A D A M .

Aldrig hörde jag någon, som var släkt med Johanna Adam. Men man kallade henne "moster". Och nu, då jag skall skriva om henne, är det så lite att berätta. Hon var bara en del av vår barndom. I alla år skötte hon den sängliggande "gubben Beskow". Det fanns en liten pingla monterad på flygelväggen med förbindelse till hans säng, men endast en gång hörde jag en tunn ton. Johanna fanns där alltid. Hon bodde på kammaren en trappa upp. Där i hennes rum stod den sista resten av Henric Nicolaus 1700-talsmöbler. En nätt liten soffa, som nu var målad i brun björk och hade storrutigt överdrag med svart och rött i färgen. Den kom också - via vår barnkammare - till residenset i Karlstad. Där stod den i det förtjusande lilla hörnrummet. Men då var den klädd i randigt grönt siden. - Hon rörde sig så stilla, Johanna, och hennes ansikte var så slätt och skärt. Hon hade väl sett det mesta. En dotter hade hon - Ida - som "någon" kostat på en fin kurs i matlagning ända i Köpenhamn. På den tiden! På Idas byrå stod fotografiet av en skara köksklädda flickor med krusade mössor och var sin slev i handen. Hon var lite velig, men tydligen haft plats, för jag såg henne ej förrän hon fått ett rum i Uggelbo, och Johanna var död. Johanna berättade aldrig om "förr i världen", men hon hade något av godhet och ro omkring sig. Aldrig körde hon ut en, då man hälsade på gubben Janne, även om den spännande kopplingen försiggick. På den röda kökssoffan satt hon och väntade på matbrickan, som skulle bäras över gården. Ofta bara satt jag intill henne.

Hon var den enda människa, som smekte mig under hela min barndom. Sakta strök hon en över håret med sina mjuka, vackra händer. Min mamma hade den tid, då Aina skulle komma till världen, haft en t.b.c. infektion i ena lungan, och var förbjuden att komma nära oss barn. Varför sade inte någon det? Jag fick mitt omättningsbara ömhetsbehov stillat av gamla Johanna. Där kan jag se henne sakta vaggas över gården med brickan. I vardagslag rådde en nästan karolinsk enkelhet i vårt hem, men så var det på de flesta gårdar. Och den, som varit den gladaste bland brukspatroner, som i den gamla boden lämnat efter sig rader av ingefärskrukor i de vackraste blå färger och soja i krus från Kina med rosor och fjärrilar målade på, han åt, utan klagan den så ofta återkommande blåbärs-kompotten, där smala stråk av grädde, efter en effektiv skumning, bildade slingrande mönster. -- Så dog då Johanna efter gubben Beskow. Det kunde inte varit långt emellan. Hon "stod lik" i mangelboden i magasinet, där vällingklockan för alltid tystnat. - "Ja, det var ju väntat," sade barnflickan på kvällen. "Hade inte barnen hört ugglorna sedan tidigt på våran skrika "klä-vitt", "klä-vitt"? Jag tror mamma började misstänka något, för snart därefter kom från Östergötland våra underbara jungfrur, Helga och Beda, som följde vår familj ett helt liv, även om de till slut bildade egna hem.

Det var bara i de kalvskinnsbundna böckerna i arkivet, som det stod "Fläskrökerskan" Johanna Adam.

L O V I S A J A N S S O N I V Ä S T R A F A L L E T .

Det var nog den hårdaste människa jag råkat, och om vi barn inte precis var rädda för henne, så gick vi ur vägen, när hon kom vandrande Storåvägen från Västra Fallet. Det var kyrkdags, och oföränderlig kom hon sommartid i sin stora persiska schal och kapotthatt. Under schalen bar hon en liten flaska brännvin, som hon styrkte sig med, om predikan blev lång. Jansson hade, utom att han ägde gården, varit förman vid "gamla krutbruket". Det sprang i luften för sista gången. Gumman var synsk, och hade varnat mannen för kommande olycka. Men han gick. Så kom budet. Lovisa tog sitt största förkläde på, och däruti fick det rum, som var kvar efter Jansson. Jag har hört, att hon svärjande och förbannande samlade ihop resterna. En ung Restabonde gick i alla fall över för att säga ett tröstens ord. "Sörj icke", sade han, "ty i min faders hus finnes många boningar". "Kors" sa Lovisa, "inte visste jag, att Per Jansson (fingerat namn) hadde byggt te. Men begravning blev det. Då prästen lyst frid över graven, gick mor Jansson fram och kastade ner Janssons pipa och tobakspung. "Eld får du, dit du kommer."

Hennes gravsten - Lovisa Jansson f. 1829 - d. 1920, Västra Fallet, står strax intill Heijkenskjöldska minnes-graven, där gamla kyrkan legat... Där var jag med Harald en oförglömlig dag. Där bad han mig skriva.

F A T T I G G Å R D E N .

Sällan ha väl några barn haft en sådan frihet som vi barn på Wret-hammar. Men en frihet under ansvar. Och reglerna stämde nog samman med katekesens ord. Då den togs från skolschemat, drogs säkert riktlinjerna bort för många. Det var väl det hopplösa "vad är dets" fel. Man fick aldrig narras, man skulle stå för det man gjort, alla människor hade samma värde, man skulle vara lika artig mot alla. Så var det att passa tiderna. Jag vet inte hur det kunde fungera utan klocka, men klangen från jägarhornet hördes nästan över hela byn. Så kunde man då stå bakom stolsryggen, då pappa trädde in i salen. Men all vår tid strövade vi tre äldsta syskon på landsvägen, i skogen, hagarna och nere vid ån. Från forsen gick två vattenleder. Den ena brusade vilt, då dammluckorna drogs upp, och kaskader sprutade ned från sjön mot den stora stenen, som då låg kvar. Vattnet kastades högt upp i luften. Den andra leden var nästan tom, sedan vattenhjulet togs bort. Det silade endast en smal fåra över sinderstenarna. En bro hade gått över till liljekonvaljeställena, men nu fanns bara ett par murkna stockar kvar. Vår mamma arbetade på kontoret. Det var hennes stora intresse. Skriv- och räknemaskiner fanns ju inte på den tiden. Pappa hade vid sidan av sin tjänst i domänverket extra inkomst genom att sköta Kolsva, Surahammar, Gravendals, Riddarhytte och Högfors-Persbo skogar. Överjägmästare Wallmo var en gammal god vän till familjen, och han talade lika ledigt i tjänsteärenden med mamma. Allt skrevs med hennes stora vackra handstil, och snabbt att räkna var hon som ingen annan. Tidvis blev väl spänningen för stor, och jag kan se henne skynda över till flygeln med sin skotska schal över huvudet. Migränen hade kommit. Kontoret var förbjuden mark, och vi började vårt strövande. Det fanns väl inte en trappa, där vi barn inte kunde tryggt slå oss ned i byn. Först gick Allan, så jag, och sist vår lilla syster Aina. Klen var hon från begynnelsen, alla våra barnsjukdomar, hade hon ärvt. Men de bruna ögonen - pappas - var okuvliga. Sist kom hon, men med var hon alltid. - Kanske det var på det viset vi också kom till fattiggården. Telefon-Majas konstiga bord hade nog också sin lockelse. Det stod en dörr öppen. Det var ett rum för fyra gunner. Vår och en hade sin utdragssoffa, sin byrå, bord och stol. Det hade blivit stor ordning sedan Rydströms kommit. Både han och hon hjälptes åt. Framme vid fönstret satt en människa rätt upp och ned på sin stol. De ådriga händerna

låg stilla i knät på ett vitt, stärkt förkläde. Hela hennes uppenbarelse var skild från de andras. Solen låg in på de lysande röda "flitiga lisa" i sina ansjovisburkar med flaggan på, men mest glittrade det till på hennes vigselringar. Hennes drag var grovhuggna, och gestalten storvuxen. Trots de tre andra, satt hon i sin egen värld. Det var madam Lovis Boström, f.d. kammarjungfru hos fru Beskow på Wrethammar. Mannen hörde jag aldrig talas om, men en son hade emigrerat till Amerika, och skulle sända pengar, så, att hon kunde komma efter. Efter många år, kom de också, men madam Boström fick ej tillstånd att komma in i Amerika, hennes ögon var dåliga, sas det. Sedan hörde hon aldrig av sonen. Satt bara och väntade. - Det måste ha varit midsommar, för det var mycket folk på besök. Vi följde med strömmen och kom in på förbjudet område, Därhuset. Deras hus låg skiljt från fattiggården. Det var några trappsteg upp, och så var man där och hade svårt att vända. Det var ett folknöje att förlusta sig med de tokiga. När jag en gång frågade gamla gumman Welam, varför hennes Karolina och hennes man dröjde att komma så länge, så svarade hon: "Nä, dom skulle först gå och titta på dom tokiga, för någe roligt skulle de ha."

Lilla fröken ge mig myckeln.

Det var en hemsk lukt, som mötte oss. På båda sidor var liksom stora burar med galler i rader. Men på gaveln en enda. Somliga skrattade och svarade på frågor hur tokigt som helst, en låg spritt naken och såg ut som en gris, en satt inkrupen i sitt hörn och såg ut som ett skrämt djur. På gaveln mot matluckan stod en ung kvinna. Hon var svartklädd med hård styv krage, kanske konfirmationsklädningen. Så fick hon syn på mig, och det glömmer jag aldrig, hur hon sträckte ut sina händer genom luckan och bad: "Lilla fröken ge mig nycklarna". Hon hade fått barn och dödat det i sin förtvivlan och förlorat förståndet. Hon hette Maria. Vad annars?

Ja, fröken Cissy hade ju försvunnit helt hastigt, och så tog jag mod till mig och frågade, om inte mamma ville ha Lovis som barnsköterska. Det var ju så vanligt på den tiden, att de gamla fick taga vid. Så kom då Lovis Boström - det var noga med madam - till oss. Tror inte en prins kunde fått mera hängiven och god vård. Men efter något år fick hon hjärnblödning, och från kyrkbacken hörde jag pinglorna från släden, som förde henne till sjukstugan. Aldrig mer. När jag kom hem, stod dörren öppen till kontoret. Pappa stod vid skrivbordet och såg frånvarande ut genom fönstret. Så sade han: "Ja, nu tog fan kärringen." Jag tror inte det låg något elakt i det ändå. Det var bara ett konstaterande.

Allén.

Den kunde ha sin egen historia. Henric Nicolaus hade planterat de nu gamla lönnarna och askarna. Allén gick vinkelrätt ut från stora landsvägen. Just där kunde man höra bjällerklängen från slädarna, då hästen vek av mot grindarna. Människor kom och for ständigt. Men allra mest längtade vi till den dagen mormor kom. Alla andras mormödrar var små och runda, men vår var lång och smal, och håret var som en krona på huvudet. I regel kom hon vid julen. Då hände det också mycket. På annandagen körde drängarna in unghästarna. På två kopplade timmerkälkar var ett flak lagt, och där låg drängarna och skulle köra. Men fölen blev som tokiga, då de inte kom loss från det hemska, som släpade efter. Drängarna skrek och skrattade och föll av i snödrivorna. Brännvinsflaskan hade gått laget runt. Till sist vände hästarna om mot stallet, skälvande och med vitt skum om munnen. Så gav då pappa oss barn en underbar liten sele. Om det var bocken eller stallgumsen, som skulle draga vår lilla kälke, kommer jag inte ihåg. Stilla stod den i alla fall, och Allan skulle pröva först. Men gumsen gick inte ur fläck. Den satte alla fyra benen i spjörn och vrängde med huvudet. Jag skickades ned för att be Augusta om lite av det hembakade, hårda brödet, bröt det i två delar och skrapade dem mot varandra. Bocken gick ett steg i taget efter mig. Jag var lite rädd för de stora hornen. Så tog brödet slut och tålamodet hos bocken också. Med ett jätteskutt tog han fart och där stod jag, och såg Allan virvla runt i snön, och bocken hann fram till den stängda stalldörren och smällde huvudet i! - Men det fanns andra minnen från allén. Slädarna kom farande från Kloten, Gammelbo, Grönbo och Ramsberg. Det dansades francaise i den utrymda barnkammaren, och Aina och jag fick somna på Henric Nicolaus oändligt långa soffa på kontoret.

Men så kom också den kvällen, då marschaller lyste ända fram till landsvägen, och mamma väntades hem från Sophiahemmet efter en svår operation. Aina stod i förstugan. "Jag tycker så mycket om mamma, men jag känner inte igen mamma". -- Askarna fällde sina blad först på hästen och var så försiktiga att slå ut, långt efter de andra träden. Men så hade ju en av de gamla gudarna blivit skjuten i ögat av en pil av det trädet, så det var inte att undra på. -- Så blev det sommar och pappa for av i giggen på alla sina resor, och var kväll kom Gustaf-Jansmora från Bogårn och sopade upp efter hästarna. Ingen hade så vackra blommor som hon.

Onden håller på att taga murar-Renolt.

Det var ett ständigt tvistande om vattenrätt mellan Ramsbergs Bruk och Wrethammar. Hade vår murare Reinhold Persson dragit upp luckorna vid åbron, strax efter kom byggmästaren från Ramsbergs Bruk och stängde. Och det var ej nog med det. Brukspatron Ericsson kunde ena kvällen vara på den gladaste middag på Wrethammar, men nästa dag stod länsman i sin tjänstemössa på gården med stämning, Det var lika på båda håll. En dag, då vårfloden var som värst, skulle muraren draga på för fullt. Hur han bar sig åt, är väl en gåta, men han drogs ned av de virvlande vattenmassorna, gick över dammbordet, slog emot den stora stenen och försvann nedåt ån. Någon kom springande och trodde det var sista gången, murar-Renolt drog upp dammluckan. Andfådd nådde hjälparen "Feernas öar". Där hade någon landet, och ur vattnet stack en arm upp och två fingrar vinkade lugnande. "Den här gången fick du mej inte". - Denne Reinhold Persson var tusenkonstnär. Murade, byggde, smidde, ingenting var omöjligt. Om än hans förmåga att skriva, lämnade något att önska. Där stod: Har murrat och rapat i tre dagar på räkningen.

Bogården.

Det äldsta huset är rivet. Där sades ha varit gästgiverigård förr i tiden. Nu bodde Maja-Stina och Anna-Stina där i ena halvan, och mitt emot mor Israelsson. Gummorna kokte knäck och skyltade med ett vattenglas med strutar, som kostade ett öre styck. Något så gott får varken Aina eller jag i livet. Mor Israelsson var linnesömmerka. En färglös, lång människa, som sällan syntes ute. Hon hade ett barnbarn, som man nu förstår, var ordblind. Han kunde aldrig lära sig läsa eller skriva, men varje söndag satt han i kyrkan och hörde de heliga orden. Till sist kunde han det mesta utantill. Så låg mor Israelsson på sitt yttersta. Gossen gav henne den heliga nattvarden. Han knöt det stora randiga förklädet om halsen och bakfram, gav henne pepparkakor som nådemedel, och mor Israelsson gick lugn att möta sin Herre. Hon visste.

Kyrkvärden och handlanden Leonard Lindkvist.

I Bogården till vänster var handelsbod. Den hade kommit efter den gamla brukshandeln, som jag mycket svagt minns. I den hade i nedgångens tid sålts härsken sill och amerikanskt fläsk. Allt drogs av på lönen, och den stackare, som unnat sig ett svart klänningsliv - hon hade nästan en

skuld för livet. På söndagarna gick nu den silverhåriga och röd-blommige kyrkvärden Lindkvist och tog upp den magra kollekten. Det var hans fru, som var barnmorska, och ingen kunde uppvisa en vitare skjorta än kyrkvärden, och inte större andakt. Annat var det på vardagarna i affären. Ingen kunde mera tålmodigt vänta på, att näbbarna på mässingsvågens drakar skulle slå jämt, och ingen kunde så kvickt göra en strut - för fem öre karameller - utan att det var ett litet tomrum i botten. De hade inga barn - ödets ironi - för på sitt stilla, lugna sätt hjälpte hon alla barn i Ramsberg till världen. För det mesta, då hon ej var på resa, så stod hon nere vid ån och klappade askluten ur kyrkvärdens skjortor, jag kan höra ljudet än. Vi barn kom som vanligt i rad, ute på ströv-tåg. Ja, sa fru Lindkvist, "där går barna Stuart, och den minsta är den bästa av dom". En bekant stod bredvid och berättade det för jungfrurna, och så visste man det! - Detta var den äldsta bebyggelsen i byn. På en stock såg jag årtalet 1520, då nedgången till en källare reparerades. - En gång var vår kom en modist från Linde och hade utställning och sålde hattar. Fast det bara var herrskapsfruarna och bergsmansmororna, som köpte, så kom varenda kvinnsperson dit, det var som de fått en del av härligheten.

T Å N G E N .

Han var någon sorts gårdfarihandlande, sålde och bytte gamla kläder, tenn, som nu var nästan värdelöst, det som nu är antika små speglar och stolar. Mamma var hans goda hjälp och kund på en gång. Hon fick ihop en ansenlig tennsamling på det viset. Med en ung hustru, som väl kunnat vara hans barnbarn, bodde han i, vad som senare kallades "Tallen". Där fanns många små barn. De hoppade omkring den glöd-heta bergslagskaminen i bara skjortan, för de hade knappast några kläder, och på vintern kom de aldrig ut, för då hade de inga skor. Men sällan har jag sett så glada barn.

Pappa lärde oss åka skridskor mycket tidigt. Det var "rundskridskor", och så fort sjön ansågs vara säker - pappa gick med ispic först - så kunde vi vara hela dagar ute. På eftermiddagen fick vi tända ett bål, och vi var så lyckliga, som några barn kunde vara. Mamma kom ut med de sista melonäpplena, och vi åt dem slarvigt. Det låg halvättna på isen. Då kom Tången - han hette egentligen Johansson. Han hade varit och pimplat fisk och var på hemväg över sjön. Sakta böjde han sig ned efter varje kärnhus, samlade ihop dem, och tog dem med till barnen. Jag skäm-des, men sade ingenting hemma. Underlåtenhetssynder är de värsta.

Doktor Axel Möllenhoff.

f. 1850 d. 1912.

Han kom från Mellerud med sina gamla föräldrar och sin syster Hilma, som skötte hans hushåll. Senare kom systemen Elisabeth, som hade haft anställning på någon finare ateljé, där det syddes klädningar åt societetsdamer. Tunn, utsliten och ödmjuk, sällade hon sig till det stora hushåll, som skulle försörja dem alla. De talade om Dalsland och Mellerud som paradiset lustgård, om bergen och de många sjöarna, om laxarna, som fortfarande kom varje midsommar till dem i Ramsberg, och hela socknen bjöds på kalas. - Skulle någon bevaras i evig tacksamhet av Ramsbergs socken, så var det doktor Möllenhoff. Distriktet var enormt. Efter mottagningen satte han sig i sin gula gigg med Johan bredvid, rökande sin eviga kritpipa. Djupt nedsjunken i sin gamla tjocka ulster satt han på sina sjukresor. Ofta var de förgäves, då han kom fram, man kallade inte på doktorn, förrän en större gäst var i antågande. Vid sekelskiftet var ju fattigdomen stor, och oftast hade han ej hjärta att taga betalt, och många fick sin medicin dessutom. Detta var en ständig plåga för tante Hilma, och hennes sparsamhet var legendarisk. Lilla murar-Julia fick sin första plats där i "läkargården", och hon berättade för mig, hur hon varje kväll fick en tändsticka pr kakelugn att tända med. Till slut köpte hon själv i förtvivlan ett paket för tio öre. Utlägget var stort, men från den dagen fick hon en hel ask. Det var endast skräcken för ålderdomen, som kom tante Hilma att förfara på detta vis. Utåt var ingen givmildare mot oss barn än hon. Från julen sparade hon nötter och godsaker, och var gång man skulle hämta följetongen hon klippte ut åt mamma, så fick man en i minnet, jättestrut med godsaker. Pappa hade alltid Nya Dagligt Allehanda, och följetongen där var säkert mindre spännande. - Ordningen i läkargården var föredömlig, inte minst på mottagningen. Alla visste, att varje lördag kokade tante Hilma injektionssprutan egenhändigt på spiseln. Mitt emot läkargården låg apotek och sjukstuga, den på övre bottnen. Där residerade syster Hanna. Ingen kunde ha gladare ögon och vara mer nystärkt än syster Hanna. Håret var kolsvart, benat i mitten, kindkotorna höga. Det var starkt inslag av finnar där uppe. Karl den nionde tog säkert in Ramsbergs första innebyggare. Gestalten kraftig och hon strålade av vitalitet. Så gick det som det gick. Farbror Möllenhoff och Hanna på sjukstugan fick en son tillsammans. Hon försvann från sjukstugan, och han, som älskade barn, fick aldrig känna sitt eget armars om halsen. Skandal var det ju, och borta var de. Allt djupare sjönk han ned i sin stora resrock. Snart är han glömd. Vi barn älskade honom, när han lutade sig över ens säng och såg på en med sina små grå ögon. Näsan hade någon sällsynt sjukdom, den var knottrig och röd och växte med små bubblor. Men vi älskade den med. Varför luktar ingen doktor mera som förr?

Det stod en stark doft av medicin om honom, som dröjde kvar i rummet han lämnat. - Det fanns ingen möjlighet till sjuktransport på den tiden. Linde var den närmaste staden med den legendariske doktor Wahlström. Då mamma en dag före julafton fick blindtarmsinflammation, fördes hon ned till Storå station på en flakvagn. Det var barvinter det året, och pappa gick på ena sidan och höll i vagnen, arrendatorn på den andra. Hjulspåren var fruktansvärda på grund av trafiken från Stråssa gruvor. På Storå station väntade ett extratåg, och på julaftonen opererades mamma av doktor Wahlström för brusten blindtarm. Det dröjde länge innan hon kom hem den gången, men då fladdrade marschallerna åter i allén.

P O S T E N

Gamla Johanna tog mig i hand och så gick vi för att hämta posten. Det var fröken Emelie Fernqvist, som skötte den att börja med. Alla satt i hennes stora kök i "Andra gården" och väntade på, att klockan skulle slå jämna slag. Pigan lagade den enkla maten, fullständigt oberörd vid den stora spiseln. "Tante Emelie" var en ganska barsk person, höll ordning och reda på, vad var och en tillkom. Så vankade gamla Johanna hem igen. Fernqvistarna var en stor familj, som ständigt samlades i den gamla gården. På något vis hade de glömt sig kvar i 1700-talet. Schäferhattarna användes fortfarande, halv-vantar och vida kjolar. De älskade blommor och trappan upp till verandan, som var lagd i blå sinderstenar, var övermålad av små vallmoblommor, som ständigt skiftade färg. På verandan satt bankkamrer Fernqvist och skrev sitt namn på riksens sedlar, det var sommar och sol. - Då kom plötsligt en herre, som sade sig vara revisor. Han ville se postkontoret. Var fanns alla kvitton? Tante Emelie blev rasande. "Trodde någon, att hon inte skötte sitt arbete? Här i huset städar vi, kanhända något har följt med ut." - Elsa Wennström, som sedan övertog posten har själv berättat detta. Revisorn for hastigt sin väg. Men det dröjde inte länge, förrän det blev ny postanstalt med föreståndarinna.

Karl Nils Johan.

Han var kogubbe och vår bästa vän. Ladugården låg då i rät vinkel mot den nuvarande och var ganska liten. Var någon lik en tomtegubbe, så var det han. Vi följde honom. Vilket tålmod han hade med oss barn. Små knipsluga ögon, långsam i rörelser, och aldrig otålig mot korna. De hade på sommaren stora bubblor på ryggen, och hade man tur, så fick man se tjocka, vita maskar krypa ut. Kalvarna fick suga på ens fingrar. Så stod han då i dörren och hörde skällkon komma i sakta lunk från skogen. Vad

skall man skriva, om någon, som ett barn älskar. Ingenting särskilt hände, det fanns ett oupplösligt band oss emellan. En stor förmån hade han i alla fall. Han fick använda herrgårdsdasset. Drängarnas låg uppe i backen. Nu efteråt tycker jag, att det nästan var det vackraste huset av alla. Hade Henric-Nicolaus själv ritat det? Fyrkantigt med valmat spånlagt tak, grovt knuttimrat, rödmålat. - En dag var Karl Nils Johan inte där. Han låg stilla i sin utdragssoffa och var snövit i ansiktet. Jo, han hade kräkts blod, men i morgon skulle han komma. Han kom aldrig.

Cornelia Nestius.

Vem var hon egentligen, hur kom hon upp till det avlägsna Ramsberg? Ej heller hörde hon till vår barndoms figurer, men glömmas får hon inte.

Den gamla likboden står kvar på kyrkogården, men "likstolarna" är borta. Det var säkert blytungta trästänger, målade i svart och silver, och hopfogade till bårar. Ramsberg, byn, låg ju som en skål med milsvida skogar omkring. När liktåget hörde klockklängen från tornet, togs kistan av vagnen, och nu började männen bära den, och med täta byten. Nära in-till ligger en huvudkuddesten med namnen Cornelia Nestius och dottern Ester Larsson, vill jag minnas. Cornelia var född 1859 och död 1939. Hon bodde i en av de röda små stugorna på kyrkberget, och med gaveln utåt. Vad levde hon på? En liten läskedrycksförsäljning gjorde, att traktens ungdom samlades där, mest för att skoja med Cornelia. Hon hade då jag lärde känna henne endast en gul bete kvar i munnen, var stor till växten, men ögonen lyste, små, av tokenskap, sa folk, men jag börjar tro det var av en intelligens, som aldrig fått jordmån.

Först, då jag var 14-15 år kom jag att känna henne. Trots fattigdom och elände talade hon en bildad människas språk och uppförde sig belevat. Hon hade Lars Johan Hierta "på hjärnan", som man nu uttrycker sig. Hon talade i timmar om honom, om Kjellgren och Leopold, som de nyss gått bort. Jag hade en obeskrivlig lycka i min ungdom, att ha som lärare i svenska i Risbergiska skolan, doktor, sedermera professor Emil Liedgren. Kjellgren var för honom en huvudfigur i svensk litteratur, och med hjälp hörde jag hur riktigt hon återgav, vad jag nyligen läst i skolan. Det sista jag hörde om Cornelia var, att hon erbjudit sig hålla föredrag om frihetstiden i någon förening, men mötts av skratt och hån av en ungdomlig publik. Hon kunde aldrig ens börja. Lugn hade hon samlat sina papper och gått sin väg. Hon hade något, som var oförstörbart inom sig.

Långt efteråt - 1974 - kom jag att läsa Brita Hebbes bok. "Wendela". Drog mig då till minnes, att familjen Hebbe var närbesläktad med Beskowarna. Båda tillhörde "skeppsbroadeln", båda förlorade sina förmögenheter, då de stora segelfartygens epok var slut. Men del i Wrethammar hade de enligt testamente. De behövde pengar, och försökte komma loss från Henric Micolaus egendomliga testamente, men detta hade laga kraft, och sedan hörde ingen människa talas om släktskapen med Hebbarna. Men, ändå, en gånd hade de kommit på släktmöte för länge, länge sedan. Fanns det någon något ovälkommet barn, som skulle placeras? Ingen i Ramsbergs socken hade det romantiska namnet Cornelia, ingen visste något om frihetstiden. Vem var hon?

F L Y K T I N G E N

Efter det generalguvernören Nikolai Bobrikov i Finland skjutits i Helsingfors 1904 av Eugen Schauman, kom en man flyende över Bottenhavet. Hyttkammaren fanns ännu kvar, mitt i forsen. Där kom han att bo några år. Hur han överlevde, kan man inte förstå. En finlandssvensk dam fanns på Ramsbergs Bruk, fru Emma Ericsson, det var den enda kontakt han hade - en gång om året. På nyårsdagen kom han till henne på visit, fullt ståndsmässigt klädd. Det var en formfulländad historia, som slutade framför brasan. Så ringde tante Emma på husan, som skulle röra om i glöden. Hon hade en liten silverklocka intill på ett bord. Visiten var slut - till den upprepades nästa år. Jag har hört hans namn, men kan nu ej erinra mig det. 1976 kom en ung finsk familj till biblioteket i Ramsberg, och ville av bibliotekarie Herbert Andersson höra, om någon kunde erinra sig denne man. Han hade återvänt till Finland efter fyra-fem år. Det var hans efterkommande. Men det fanns ej någon så gammal att fråga. Ett eko av världshändelserna hade nått upp till Ramsbergs by.

Skogvaktare Qvist äter söndagsfrukost.

Vi barn älskade skogvaktarmor. Alltid blev hon så rörd, då vi kom, att hon snöt sig i förklädessnibben. Alltid sparade hon hundvalpar åt oss, sedan försvann de på något vis. Som ung hade hon fått plats på Granhults gård. Heijkenskjäldarnas urhem. Där bodde nu en förvaltare. Som så ofta kom hon i olycka, halvt barn var de unga flickorna, då de tog plats. Hur som helst övertog vår skogvaktare Qvist henne och barnet. Han var en ansedd och betydande man. Ena handen hade endast två fingrar kvar, men ingen sköt en älg säkrare. Men skogvaktarmor fick aldrig någon erkänd

plats i hans liv. En flicka fick de, Elin, underbart vacker med liksom penslade ögonbryn och nobel profil. I köket fick skogvaktarmor stanna. En söndag kom Aina och jag helt olämpligt in. Dörren till kontoret stod öppen. Där satt skogvaktare Qvist vid det runda bordet med nymanglad duk och isad brännvinsflaska. Den stekta skinkan nästan ångade, och äggen var snövita, utan brända kanter. Ödmjuk passade skogvaktarmor upp sin man, och sedan fick hon äta sin välling stående vid spisel. - Men så kunde också "Qvisten" ganska mycket om svartkonst. Han hade en hel bok med svarta pärmar, som pappa förvärvade efter hans död. Att han skrapade något av kyrknyckeln innan älgjakten, det visste alla. I "Örnsjötjuren" av farbror Axel Klinckowström förekommer han fullt ikännbar. Vart tog boken vägen? En överman hade Qvisten "Västra hagen". Den var förtrollad. Gammal skogskarl, hade han ändå tappat bort sig där otaliga gånger. Det har hänt mig också!

Örnhagen.

Det som nu är villaområde tvärs över stora vägen, där vår allé slutar, låg Örnhagen. När jag tänker på den, blommar alltid nyponrosorna. Det var som ett hav av skönhet. Gräset där var kort och starkt grönt med små stenar, som kröp upp här och var. Där kunde man göra ladugårdar av gran- och tallkottar, lekstugor av gamla porslinsbitar, och dit nådde också signalen från jägarhornet, som kallade oss hem. Det var bara en fara. Örnmera kom någon gång ut ur sin lilla stuga med kritpipan i mun. Hon varken sade eller gjorde oss något, men hon såg ut som häxan i sagan. En gång hade vi varit inne. Det var jordgolv i köket. 12 riksdaler hade hon om året av kommun att leva på, och urgammal blev hon. - En dag blev lugnet stört. En nymodighet. Alla, som hade kor, skulle komma tillstädes och få dem bedömda. En koleld var tänd, och ett järn med bokstav låg och glödde. Hela byn var där. Det måste varit 1903, för vår bror Sten låg i barnvagn. Fröken Cissy var liljesmal om livet och uppvaktades av studenterna, som nyss kommit hem till prästgården. Alla damer var vitklädda, solen sken, och gummorna från skogarna kom med sina kritter, som såg ut som stora getter, större gårdar hade kullkor och andra mera försigkomna hade börjat med "rödbrokig" ras. Var och en fick sin stämpel, och korna neg liksom av svedan, då järnet brände dem på länden. Så vandrade då alla hem genom Aspbacken. Där var ej grindar på den tiden, utan stättor, som var ett förtjusande tillfälle att verka hjälplös, om man hade lång kjol och lätt för svindel. Det var små rop och en utsträckt hand, som famlade efter stöd. Vilket ofelbart kom. --

Det kom en annan tid. Gästgivaren intill fick känning av svåra tider. Bilen kom, och handelsresandernas besök avtog. Det var bäst, att göra av med sig, och just i Örnhagen. Sonen stod bredvid med händerna i byxfickorna. "Ni har för lång stubin, far, Ni mäktar aldrig med". Han gjorde det inte heller. Det var en bruten man, som med nesa vände åter hem. - Det var en oerhörd blandning av människor där uppe: frigivna fångar, tattare, finnar och valloner. De senare höll sig för sig, smeder med pigor och stolthet och anseende. För Wrethammars del bodde de i Uggelbo, som senare blev brukets hem för sina gamla.

Den österrikiske generalen och hovmannen anländer.

Överjägmästare Uno Wallmo ringde och frågade, om föräldrarna kunde göra honom den tjänsten att för några dagar taga emot en österrikisk general v. Kuhnen. Denne ville se skog i Mellansverige, leva med en familj på någon herrgård, och skulle sedan fortsätta upp till Falun, där den celebre gästan skulle tagas emot av översten och regementet uppställt. Jag tror inte, att det gjordes andra ansträngningar, än att mamma tog fram sina "naggade lingon" och de kanderade underbara kantarellerna till harsteken. Den stora klumpiga droskan mötte vid Storå, och så steg generalen upp för verandatrappan på Wrethammar. Han var en storvuxen person med snaggat hår och såg annars ut som alla andra av pappas vänner, som skulle jaga. Det promenerades i skogen, man åt middag och spelade kort. Det var bara det, att generalen tröttnade på skogen och hellre satt på den gamla röda kökssoffan och försökte på sin, för Beda obegripliga tyska, övertala henne att följa med honom till Österrike. Hon var nog en av de mest förtjusande människor, jag sett. Östgötska och husa. Äntligen hade mamma åter fått någon från Östgötaslätten upp till den mörka Bergslagen, som hon aldrig, under ett helt liv, kunde trivas uti. Beda fick ligga hos oss numera i barnkammaren, vi hade blivit rädda att vara ensamma på natten. Tidigt på morgonen borstade hon sitt lockiga guldhår. Böjde sig framåt och kastade sedan huvudet bakåt och fäste det i en knut mitt på hjässan. Långbent var hon och smal om livet, men bröst-korgen väl utvecklad. Hennes ansikte var ej formfulländat, men de blå ögonen log, och skinnet var vitt som snö. Det var första gången i mitt liv, som jag kunde se, att en människa var vacker. - Pappa kom uppför trappan, där mamma satt och sydde i jaktrummet. "Herre Gud", sade han, som sällan missbrukade Vår Herres namn, "vad skall jag göra? Nu ringde chefen för Dalregementet och ville ha besked. När var generalen att förvänta"? Ja, som vanligt, kommer man inte ihåg, hur problem löstes, men for, det gjorde han. Efter en tid kom ett magnifikt porträtt i lika magnifikt läderram som tack. Det var av pressat läder med smal "guldkant"

närmast, och uppe i vänstra hörnet sågs tre riddare i full rustning med vapnet. Det porträttet stod sedan på förmaksbordet, så länge Wret-hammar, det gamla huset, fanns.

S K O L A N

Den låg högst uppe på Kyrkberget, med gaveln mot vägen. Lärarinna var den varmhjärtade Anna Pettersson. Många av de barn hon undervisade, fick nog aldrig i livet sådan vänlig behandling, godhet och intresse för sin del, som denna svarthåriga, glada, unga lärarinna gav. Man hade matsäck med, men alla hårdkokta ägg fick Kagg-Sigrid, för hon hade nästan ingen matsäck alls. Men så fick jag också som tack en stor skinnbit, som hon försiktigt drog av armen. Det gick en lindrig scharlakansepedemi i socknen, och många fick nytt skinn. Med stolthet hade jag det som bokmärke, till dess mamma gjorde upptäckten. Aina gick också någon tid i skolan där, för hon har så klara minnen av alltsammans. Men så var det "pipporna". Ständigt trots sabadillättika, som sved. Prästens dotter Märta Haegermark slutde sin skolgång med normalkompetens, och ansågs mogen att undervisa sina småsyskon - de var i senare gifte - och oss. Ja, sedan kom vi in i Risbergska skolan i Örebro, men det är en annan historia.

S K R Ä D D A R E M Ä S T A R E K Å B E R G O C H H A N S G E S Ä L L A X E L K A R L S S O N .

På kyrkberget var småskolan, som jag redan berättat om. Den upptog halva huset, i den andra bodde skraddaremästare Kåberg med sin gesäll Axel Karlsson. Det fanns väl en fru Kåberg också, men där sviker mig minnet. Inte heller hade vi anledning att besöka dem. Pappa lät sy sina uniformer i Stockholm, liksom övriga kläder. Men ett stadgat rykte som yrkesman hade skraddaremästare Kåberg. Inte minst gick hans namn över socknen, då han åtagit sig att på ett dygn sy en kostym åt en provvryttare, som övernattade på gästgivaregården. Kåberg var musikalisk och hade sina högtidsstunder, då doktor Möllenhoff vid midsommar fick laxen från Mellerud, och hade hela Ramsberg på kalas. Där var kyrkoherde Låftmans

båda söner, Bengt och Emil och deras kamrater, som i sommarnatten sjöng gluntar. Gömd bakom ett träd upplevde skräddaremästare Kåberg sången och musiken. En av sönerna Låftman har skrivit en bok om minnen från sin ungdom, och där förekommer, vad jag berättar. - Axel Karlsson satt på bordet bredvid sin mästare med benen i kors. Han hade klumpfot, var starkt märkt av tuberkulosen, gulvit i ansiktet av allt innesittande och tyst. Ingen kunde drömma om, att han en gång skulle bli sin kommuns starke man och få sitt porträtt bredvid brukspatron Thams i Kommunhuset. Någon började tala om, att Axel var socialist. Det lät farligt, men vi såg ingen skillnad. En dag frågade han oss barn i skolan, om vi inte ville vara med och bilda en loge mot alkohol och nikotin. Jo, vi fick gå till det tomma huset vid Jeanberget borta i Örnhammar. Han talade så stilla och vänligt till oss, vi sjöng: "Amerika är ett härligt land, där det växer pengar, liksom gräset växer här, på våra svenska ängar". Emigrationen låg nära i minnet. Så fick vi flytta in i ett övre rum i Uggelbo. På väggarna hade kommit fyra tavlor, som man verkligen begrep. Jenny Nyström hade på den första avbildat en liten gosse i blå sammetskostym, som drack ur alla halvtomma glas, sedan föräldrarna lämnat salen. Nästa var, då han som ung man tager sin första sup. Allt såg så soligt och ofarligt ut. Så kom han hem till hustru och barn och var drucken, och frun hade ingen mat. På den sista såg man den öppna graven, och änkan med ett barn på armen, och flera hängande i kjolen. Det var år 1905, unionsupplösningens år. Axel Karlsson var ju socialist, men han ordnade ett litet tåg med alla barnen från logen. Hans syster - Sy-Ellen senare - bar den "rena svenska flaggan", och vi troppade högtidligt in på gården på Wrethammar. Mamma bjöd allesamman på saft i lusthuset. Det var troligen Ramsbergs första demonstrationståg. - Redan då pappa kom som Beskowska släktens förtroendemän för att sköta vår grens gemensamma egendom, började han uppliva den gamla "Skarpskytteföreningen". Nya banor anlades, och intresset blev stort. Den gamla gjutjärnstavlan, ringad med svart, står i parken på andra sidan allén vid nya Wrethammar. Men pengar behövdes, och man beslöt ställa till med en bal i dåvarande kommunalhuset. Men man hade ingen belysning. Fru Elsa Wennström, dotter till klockaren Ferdinand Svensson, har berättat för mig, hur hon såg två män komma bärande två 1700-talskronor på en stång och upp för trappan. De hade blivit hängande på vinden på Ramsbergs Bruk, då de nya fotogenlamporna kom i bruk. Nu hänga de under orgelläktaren i Ramsbergs kyrka, liksom en del gamla porträtt. En av de gamla drottningarna var så djupt dekolleterad, att det ansågs anstötligt. Vart tog resten vägen? Den ende, som vet är väl min fine, kunnige vän, bibliotekarie Herbert Andersson, Ramsberg.

S A G O R

De första böcker jag hörde läsas i barnkammaren var Amy Palms "Barnen på Broby" och Borta och Hemma". Det var en het sommardag, och Aina och jag tyckte inte det var vidare intressant. Allt var ungefär som hemma, fast mera stillsamt och utan riktiga äventyr. Livet omkring oss var mera spännande, Men sedan kom Barnbiblioteket "Saga" med franska medeltidssagor och Elsa Beskows teckningar. Då började vi få intresse. Så kom då de Isländska sagorna med Jenny Nyströms teckningar. Det var något vi förstod. De gjorde ett enormt intryck på oss. Blir jag tillräckligt gammal, kommer jag att tro mig stå bredvid Gunnar på Lidarende, då hans bågsträng brast, och han vände sig till Hallgerd och bad om en länk av hennes hår. Det förfärliga var, att jag ändå förstod henne, då hon svarade: "Minnes Du kindpusten, Du gav mig!" Och ändå måste hon ha älskat honom. Men mest kände jag för Grette den fredlöse. Bilden av avskedet från modern då hon räcker honom det fäderneärvda svärdet, går aldrig ur min syn. Var det nog det med en människa - en - enda, som trodde? Andersens sagor förstod jag mig aldrig på, fast man kunde fälla en tår över den lilla sjöjungfrun och flickan med svavelstickorna. Det fanns något bakom, under liksom, vilket gjorde mig osäker. Ja, sedan kom Topelius.

Föräldrarnas umgänge.

Hyttornas och masugnarnas tid var förbi. Men en ny generation tog vid. Det var Kloten med alla sina glada jägmästarfamiljer och skogsleverna som dragit in efter den respekterade brukspatron Tham. Chef var James Mauritz Pauli. Älskvärd, hovmannamässig, med sin tante Alma. En liten flicka hade de - Brita -, men hon dog i socker i tolvårsåldern. Dessförinnan hann hon sticka mig ordentligt med en gaffel, det är det enda minne jag har. Sedan bjöds aldrig barn i huset. Kloten var ett snöhål med ovanligt kalla vintrar. Det hindrade inte, att umgänget var livligt, trots avståndet. Boston hade blivit dansen på modet. Vänner tittade in, blev kvar till middag, sent blev det, och i barnkammaren hörde vi den utslitna melodien: "Ingen kan som glada änkan dansa bostonvals". En ofta sedd gäst var gamle brukspatron "Lukke" Heijkenskjöld från Grimsö. I helg och söcken kom han åkande i sin schäs, road av vår unga familj och blev gudfar åt Aina. En gång under en middag, släppte han ett dundrande naturljud från sig, men fortsatte oberörd att äta. Så plirade han mot oss barn, som satt skräckslagna, och sade lugnt: "Väder och vatten skall ha sin gång!" Sista gången han var på Wrethammar stod vår familj på trappan för att vinka farväl. Det var en stilla sommarkväll. Farbror Lukke satt i sin gungande schäs, då pappa utbringade ett fyrfaldigt hurra för honom, och

vi barn stämde i av alla krafter. Vi tyckte han var en märkvärdig farbror. Tung satt han i sitt ålderdomliga åkdon; saluterade med piskan och såg plötsligt rörd ut. Så körde han genom Henrik-Nicolaus stora järngrindar, bort i allén, bort från oss alla för alltid.

Så kom kräfttiden. Den var nästan som jul, så rolig. Man fick inte börja fiska förrän kl. 12 på natten. Vi låg i logen i det nytorkade höet och halvsov. I den lilla Restaån drog vi en natt upp 90 tjug kräftor. Sedan kom folk med säckar fulla, tjoget kostade då 25 öre. Nere vid damluckorna låg två stora sumpar fulla. De måste ligga i strömmande vatten, och maten var kokt potatis. Det var älgjakter hemma och hos vänner. Till oss kom alltid farbror Axel Klinckowström, och att sitta och höra på honom, var det bästa av allt. Tur att mamma hade den stora iskällaren, som var ett helt hus med isblock, där halva kalvar, vilt och varjehanda låg genomfrusna. - En morgon, då drängarna kom ned för att såga upp isblock ur sjön, hade brukspatron Ericssons folk varit där och redan försett sig, utan att fråga. Pappa smålog, och på middagsrasten gick han ned och sköt ett skott i varenda block, vilket splittrades. Sedan åt de en angenäm middag tillsammans. Det året tog pappa julgran på patrons mark.

Som barn hörde jag aldrig, att någon talade om jungfrur, sjukdom, eller pengar. Sjukdom var en familjeangelägenhet, som snabbt förbigicks. Herrar talade politik och spelade kort. En enda gång var det en äldig diskussion om "Valuta", men då var jag vuxen. Onkel Jakob var finansminister och det var frågan om Sverige skulle återgå till guldmyntfoten. De andra två var John Beskow från Linde, ansedd som en av Sveriges skickligaste gruvjurister - och pappa. Men de drog sig ned till "gröna kammaren" i flygeln ganska snart, för att ej störa damerna.

Resor till Alvastra, Sandhamn och Stockholm.

En resa till Alvastra var ett företag. Mormor hade lämnat Kungsgården, men den låg kvar en sista sommar. Vi tre äldsta barn åkte med Beda till Storå med trilla, tåg till Motala eller Fogelsta, där man låg över natten och fortsatte sedan till Alvastra med ett litet tåg, där dörrarna öppnades och stängdes på långsidan av konduktören. Fort gick det inte, och en gång fick Allan hela tåget att stanna ute på linjen. Han hade fått en visselpipa, hängde ut genom fönstret och visslade av alla krafter. Det blev dom och rannsakan och förskräckelse. Och inte nog med det. Strax innan stationen tog vinden hans stora matroshatt, och jag kan ännu se, hur den arga konduktören gick efter den på banan. Så var vi då framme, och mormors eleganta droska med parhästar väntade. Som änka hade hon övertagit Ombergs turisthotell, vilket passade henne utmärkt, så road av främmande och umgänge höh alltid varit. Men hur skulle det gått utan "tante Hilda",

denna underbara hushållsfröken, som kunde och hann allt. Vi barn kände henne så väl, för ibland på vintrarna kom hon hem till Wrethammar och såg till oss, om föräldrarna var bortresta, eller mamma sjuk. Hon kunde allt utom vad till hushåll hörde, knyppla, slå trådknappar, stora och små, som hon fäste på blå kartong, sy den finaste linnesöm, väva och först som sist stå ut med mormor, som minst sagt hade temperament. På Omberg låg då jägmästarkursen och den hushållsskola mormor startade var eftersökt. Många unga fann där varandra. Mormor var romantisk och ordnade danser och maskerader, så något större utbyte blev det säkert inte ekonomiskt. - Vi hade aldrig sett rosor förr, aldrig ätit bigarråer. Stum stod jag framför rosenrabatten och drog in doften. Vana, som vi var vid skogen runt om, fick vi nästan en känsla av svindel, då vi såg ut över slätten från Hjässan. Där fick man en lång polkagris, alldeles till skänks. Annars kostade de 25 öre. En sommar råkade jag och Aina mammans kusin, fast hon var jämnårig med mig. Hon var den vän jag fick för livet, fast tiden en period skiljde oss åt - Anna Rosin - som kom att betyda så ofantligt mycket för mig. - Prinsparet Carl skulle den sommaren bese Alvastra kloster, och vi tre barn överrätta blommor. Jag tror vi hade rättviksdräkter på och varmt var det. Prinsessan Ingeborg var klädd precis som mamma i vit broderad blus med krage med höga stöd och vit kjol. På huvudet satt ingen krona, bara en hatt med blommor högt upp. "Vad heter du lilla barn" frågade prinsessan. Och på bredaste bergslagsmål svarade jag: "Ester Maria Haraldsdotter Stuart". Prinsessan gav till ett klingande skratt och sade: "Säg om det en gång till" varefter hon härmade mig. Jag blev så sårad, och pappa berättade sedan, att jag sagt: "Det var ingen fin människa, för hon härmade mig". - Vi älskade mormor, som på ett halvt år förlorat tre barn: Otto, nybliven sjöofficer, Hjalmar, färdig agronom, och Ester dagen före sin adertonårsdag. Hon låg i sin kista med breven från Ottos vän under huvudkudden. Och vem hade givit Otto den tunna, böjliga lillfingersringen i rent guld, som följde honom i graven? Det var lungsoten, som krävde sina unga offer och i Mosters fall ett hjärtfel, sedan hon som liten fallit i klosterdammen, och räddats i sista stund. Mormor sade, att ingen haft sådana barn som hon, och nu var de alltid unga och bara hennes, men tårarna rann.

S A N D H A M N

Farfar, August Stuart, var kamrer på Riksgäldskontoret. Jag har sett de underbart vackert inbundna huvudböckerna med hans tydliga underskrift. Farföräldrarna hade våning i gamla riksdagshuset, vars värd, han var. Men på somrarna flyttade de ut till Dalarö, där också min pappa blev född, "på sommarnöje". Med tiden kom allt flera stockholmare dit, och farföräldrarna följde då sin vän och frändes, målaren Olof Hermelin, exempel och slog sig

ned på Sandhamn, Mina första minnen därifrån är svaga. Men människor ha alltid intresserat mig, och än kan jag se Mathilda och Eva Fryxel, långa, smala och raka, iklädda höghalsade klädningar och med klockkedjor med s.k. springare på. De hade hjälpt sin far Anders Fryxell att renskriva hans historia. Den tredje systemen, Louise, var föreståndarinna på Ersta Diakonissanstalt. Så sent som 1966 hörde jag talas om min farmor Charlottes för-
 tvivlade utrop på ett styrelsesammanträde: "Det får jag för Gud, men inte för syster Louise". Doktor Karolina Widerström hade en villa där. Hon älskade att tvätta ute på gården i en trebent holk. Vi barn skickades till henne med nyfångade abborrar, som var hennes favoriträtt. Så skulle pappa lära oss älska havet, men vi längtade bara hem. Vi seglade till Korsö och Landsorts fyrar, låg ibland ombord på båten eller badade och åt på pensionat, alltid iklädda vita klädningar. Det hjälpte inte, att vi fick kalvstek och jordgubbar varenda dag, och fick välja själva. Havet gjorde oss osäkra, och ingen vart kom man i sanden. Starkars pappa! -

Den sommar han gick och läste, fick han en egen båt - Smacken - av farfar. Det lär ha varit den enda gång farföräldrarna var oense. Som kamrater där ute hade han Tryggve och Max Hermelin och bröderna Lybeck. Men den blivande amiralen tålde aldrig på den tiden sjön. En dag seglade pappa ensam till Åland i sin lilla öppna båt. Någon av bröderna H. gjorde sedan en etsning av hemkomsten, som Fredrik nu har. Faster Anna stod hotande på stranden. Båten närmade sig och pappa ropade: "Får jag smörj, så vänder jag". Men varje år seglade han hela sitt liv i Östersjön med den egenhändigt ritade "Draken". Ena året till Finland och Baltikum, så länge det gick, och andra till tyska nordsjökusten. Alla gamla svenska herrar var tyskvänliga på den tiden. Som ett eko av min pappas röst hörde jag professor Harry v. Eckermann från Edeby utbrista, då han under beredskapstiden åt torsdagsmiddag hos oss på Carlsro: "Så förbannat dumma vi svenskar var 1917. Vi skulle tagit Ryssland". Skräcken från Carl den tolfte satt tydligen i, trodde nan.

Tullförvaltaren och skalden Elias Sehlstedt var gift med en flicka Ekman, dotter till majoren Crispin Ekman och hans hustru f. Stuart från Alster i Värmland, dotter till chefen för Nerikes Värmlands bataljon, Fredrik Magnus Stuart. Så en gång blev jag helt oförskyllt inbjuden att som hedersgäst övervara Sehlstedtssällskapets jubileum i Stadsmuseum i Stockholm. Vilka fantastiskt glada och trevliga människor dessa "tullare" var!

Hos farfar och farmor i Stockholm.

Det måste ha varit vid årsskiftet 1902-1903 som dessa minnen härröra sig. En familjetavla från den tiden styrker mitt antagande. Farfar var trött - han dog 1905, men farmor var fullt sysselsatt i föreningar, satt i styrelser, och tanter var ständigt på besök. Pappa, född 1868 var sex år yngre än sin syster Anna f. 1862, gift med landsarkivarie Gustaf Berg, Uppsala. Och aldrig har jag sett så olika syskon. Hon följde sin mor överallt på Ersta, syföreningar på slottet för lapplandsmissionen, och så den märkliga rörelsen, som just då var aktuell: Lord Radstocks kamp mot vita slavhandeln. Han hade just varit på besök, och två av damerna bodde hos farföräldrarna. De hade spelat och sjungit, så övertygat fromt och falskt, att farfar måste stänga fönstret mot Riddarholmskyrkan. "Vit slavhandel, vad var det för någonting?" Aldrig fick man något svar heller. Någon hade ju läst "Onkel Toms stuga" för oss, och vi hade gråtit över onkel Toms alla lidanden och med spänning följt slavflickan Cassys flykt över isflaken på St. Lawrensloden. Mest tyckte vi nog om bilden av slavägarens syn på nätterna. Riktiga spöken, som vi nu visste fanns. Tante Ellen Key var där och läste sagor för oss. Hon hade "reformliv" sades det och var mjuk att sitta hos. Doktor Gustaf Beskow, som startat skolan och med den mestbesynnerliga tur byggt Blasieholmskyrkan, hörde till farmors släkt. Han var kungaparets stöd i alla situationer. Med fasa har jag läst hans samtal med sin lilla döende son. Men allt var ju Guds vilja. Tyvärr försvann snart tante Ellen Key ur vår synkrets. Hon hade börjat propagera för den fria kärleken, och ett upprop till motstånd kunde man läsa i någon tidning. Alla där var "födda" någonting. Höjrar kom och gick, flickorna Fryxell och alla dessa släktingar från Värmland och tiden på Alster. Brukspatroners och officerares gamla änkor sedan lyckligare tider. Där var dåvarande generaldirektören Claes Linroth, som var gift med pappas kusin Hilda Stuart, barnbarn till Per Henrik Ling. Linrotharna hade en gång byggt Säby, och varit en stor släkt i Värmland. Bratt, Ugglå, Roos, Hård, alla hade de en fast punkt och en öppen famn hos farmor. - Ja, vi skulle ju bildas nu också. Först var det Nordiska museet med Gustaf den andre Adolfs genomskjutna skjorta, Nationalmuseum med "Karl den tolfte likfärd" och "En hjältes död". Det är det enda jag minns, utom då vi besökte Skansen, och stod framför ett stängsel och tittade ned i vattnet och såg en säl dyka upp. Då blev jag verkligen rädd. Farfars bror, Ludvig Stuart, var död, men familjen hade ännu kvar 64 Drottninggatan, där kullerstenslagd gård, stall och uthus fanns kvar mot Slöjdgatan till långt in på senare tid. Där strödde faster Cecilia ut sockerpullor på salongsmattan, för att sysselsätta oss. Lydia Wahlström var som barn i huset. Pappa och hon tog studenten samma dag för länge sedan, och på tårtan stod "Lydia och Harald". Hon har både skrivit och berättat det för Aina och mig en oförglömlig vinterkväll uppe vid Johannes kyrka. Hennes fars ungdomskärlek var "Gubben Jannes" dotter Ida Beskow. Och han hennes. Men doktor Höjer från Smedjebacken stod ensam och var i något stort betryck, och så var

det Guds vilja, att hon skulle offra sig. Men prosten Wahlström låg till sist i sin kista med Idas brev genom ett helt liv, under huvudkudden.

En av de sistakvällarna av besöket, var släkten samlad. Mamma hade givit oss nya hårband, och vi uppförde oss verkligen på rätt sätt. Det var bara, då tante Hilda Linroth böjde sig ned och sade: "Kära barn, vad har du i håret? - "Pippor". Stackars mamma.

I samband med farmors, Charlotte Stuarts begravning i Solna, 1909, bodde Aina och jag hos Linroths. Vi minns bara den stora, ljusa våningen, hur underbart vacker farbror Claes var och glad, Men det märkvärdigaste av allt: en stor karta över Stockholms stad med alla kolerafall, utmärkta med knappnålar med svarta huvuden. De stod tätt som en sädesåker. Det var sedan sista koleraepidemien i Stockholm.

J U L A F T O N.

"Herren välsigne Eder och bevare Eder, Herren upplyse sitt ansikte över Eder - -". Ryttar-Lovisa böjde sig över trappräcket på övre våningen i Uggelbo; vi barn hade just delat ut det sista julpaketet till de fattiga, och var på väg ned för trappan. Välsignelsen låg som en sky över oss. Kanske var det Henric Nicolaus donation, kanske var det vår varmhjärtade mamma, som varje år lät packa "gubben Bromans" vedkälke med fyra stakar full med mat, som vi barn fick åka till Uggelbo med. Det var nästan det roligaste på hela dagen. De fattiga hemmen var så redo för Jesusbarnets ankomst. Spiselmuren var nykritad, väggarna ibland blåstrukna och gardinderna stela av stärkelse. På golvet låg varje familjs stolthet, de nyvävda trasmattorna och hos Bromans den stora bibeln uppslagen. - Hemma var julgranen klädd, Den stod alltid i jaktrummet. Samma julprydnader plockades upp år från år. Utom karamellerna från Percy Luck, som var ett under. Pappa köpte dem vid sitt besök hos farmor före jul. Sedan var det de två änglarna, en ljusblå och en skär. Vilken skulle man helst vilja bli, och hur skulle det kännas, att fladdra omkring med ett par vingar direkt på halsen? Sedan blev det en lång eftermiddag. Föräldrarna stängde sig inne, och det började lukta lack. Så äntligen öppnades dörren till kontoret. Pappa var färdig. Nere i köket åts smörgåsbord och bryggdes glögg. Kunde något smaka mer underbart än det hembakta brödet med nyrökt älgkött? På spiselhällen stod glögg-grytan med sitt galler och toppsocker. De blå lågorna slog upp och brännvinet östes över. Snart började det spotta och fräsa, och kryddorna slogs till. Vi barn fick alltid smaka, det blev aldrig något märkvärdigt med varken glöggen eller marsalan till efterrätten, de sago-
lika smörbakelserna och den skarpa jordgubbssylten. Jungfrurna kom upp, granen tändes, hörde oss barnläsa var sin psalmvers, fick sina julklappar och var

sin tallrik med nötter och fikon. Neg och tackade. Vi hade aldrig jultomte, utan julbock, som kom stampande upp för trappan. - Konstigt nog var pappa just då nere på kontoret. Så vandrade vi in i förmaket. Där lyftes locket av den stora, runda asken med Lybeckermarzipan, som Morbror Alvar sände varje år. Morbror Alvar, som var kontorschef hos den gamle grosshandlare Cederlund med punchen. Han kom till morbrors begravning, djupt gripnen. Allt för tidigt gick morbror Alvar bort; en av de finaste människor jag känt. Våra mest älskade julklappar var samma varje år: En häst med vagn från Gemla, ibland en vit, ibland en brun. Sedan var man alltför trött att äta lutfisk och risgrynsgröt, man behövde bara taga lite på tallriken, men nog skulle man äta upp. Vi var lyckliga, fria barn med skogen och ett varmt hem, som väntade oss. Det var bara i bakgrunden orden ständigt fanns: "Du skall, Du skall icke". - Föräldrarna gick aldrig i kyrkan, fast mamma hade en stark tro. Hon hade som ung skadat sin rygg vid en skenolycka, och orkade ej sitta på de hårda, korta bänkarna. Pappa hade fått för mycket av Ersta. Var morgon på sommaren lästes en bit ur gamla testamentet, och på vintern ur nya i hans barndomshem. Det blev honom nog, men orden satt bergfast kvar, han minns och använder vid de mest oväntade tillfällen. Kanske inte som farmor tänkt sig!

A I N A .

Först på hennes åttioårsdag kom jag att av allt hjärta be henne om förlåtelse, för Allans och min otålighet och elakhet mot henne. Hon var ett och ett halvt år yngre än jag, liten och klen, fick alla våra barnsjukdomar t.o.m. kikhosta vid sex veckor, och senare något, som farbror Möllenhoff kallade "gastrisk feber". Det kunde vi ju inte hjälpa. Men vi hade aldrig någon barmhärtighet mot henne. Överallt skulle hon följa oss på sina små ben. Sist kom hon, men med var hon. Inte förrän den kvällen, då föräldrarna rest bort på middag med släde och vi fortfarande hade de ursprungliga jungfrurna från trakten, började jag uppfatta, att det fanns ett stort mod i den lilla system. Vi skulle äta kväll i salen, och som vanligt tog vi varandra i handen nedför den mörka trappan förbi kaminen. Då störtade barnflickan fram i pappas ut- och invända päls med ett vrål. När som helst, kan jag känna Ainas lilla tunna hand i min. Hon skrek inte, men handen grep så hårt i min, att den sedan förblev där. Och när det blev vår, och vi skulle gå till liljekonvaljeholmarna nere vid ån, kunde hon inte balansera på stockarna, som var kvar efter Henric Nicolaus broar, utan föll i ån. Det var den avstängda vattenvägen, men i alla fall. Hennes ena stövel tog strömmen, och Allan ansåg det viktigare att rädda den än att gå hem genast, för utför Aina röda tröja rann en smal strimma blod.

Hon varken grät eller skrek, bara hulkade och väntade. Så gick vi då i vanlig procession hem, men den gången fick hon gå i mitten. Det blev ett ärr för livet, men stöveln räddade Allan. Det var ingen, som gick till doktor för en sådan sak då för tiden. Ständigt följdes vi sedan åt, klädda i röda filthattar som Putte i Blåbärsskogen, i rad, tysta och iakttagande, som en liten flock vargungar. Sedan kom den kvällen, då Allan och jag lurade henne att dricka upp en skvätt cognac, som blivit glömd i jaktrummet. Det var enda gången Aina fick smaka riset. Hennes uppförande, då gästerna återvände, var till och med för Allan och mig, förvånansvärt. Efteråt tittade hon oförskräckt på pappa och sade: "Conjant är bra gott ändå pappa". Det blev en historia i familjen, fast inte så lustig just då.

Ett barn

Kan man minnas innan man kan gå?. Jag har två blixtsnabba bilder. En från en varm sandhög, där någon satt med mig, en sträv träsked i handen, och en glimt av en blå himmel genom den vita kråkans engelska brodyr. Det var första gången jag såg solen. Så på någons arm i smedjan, där bälgen sprutade tusen gnistor över kolet. En klang av släggan mot städet, en skrattande kolsvart smed med vita tänder, som skrämde vettet ur mig, och jag slog armarna omkring en mjuk hals.

Vem lekte vi med? Prosten Låftman dog, och efter honom kom kyrkoherde Richard Haegermark. I andra giftet fanns två pojkar, Folke och Harald (Tusse). Vi räknade aldrig med flickorna, men pojkarna åkte vi skidor med och skridsko. Folke blev Örebro skickliga jordbrukskonsulent och Tusse general. Först då fick han kyssen, som han väntat på från en nio-årig liten flicka.

R E V I S I O N .

Först då min mormor, Charlotte Stuarts, broder, doktor Jakob Fredrik Beskow f. 1831 d. 1922 i Söderhamn, dog, kunde gemenskapen i Wrethammars bruk upplösas. Sedan löste "onkel Jakob" Beskow och pappa in hälften var. Men dessförinnan! Revison förekom naturligtvis varje år. Då vi barn var små, kom regelbundet lektor Nils Höjer från Stockholm. Det var den enda människa vi var rädda för. "Onden" och spöken var ofrånkomligt en sak för sig, det kunde ingen ändra på. Men därefter kom farbror Nils. Nu hade delägarantalet stigit till 24 stycken, skogen började bli värdefull och stod under förstklassig ledning. Kuverten från den glada bolagsmiddagen blev allt tjockare. Men dessförinnan! Aldrig ha väl vi barn strövat så långt

hemifrån, aldrig suttit så rätt upp och ned på våra stolar som då. Och fruktan för lärare har suttit i mig hela skoltiden, till dess doktor Emil Liedgren kom in i mitt liv. - Droskan sändes ned till Storå, och sedan haltade farbror Nils upp för trappan. Jag kan höra ljudet av hans steg och käppen än, Alla böcker var i förstklassig ordning, men aldrig såg jag en min ändras i detta stela ansikte. Aldrig ett leende mot mamma, som ordnade söndagsmiddag varje dag, aldrig en klapp på huvudet för oss barn. Han stannade länge, var pensionerad, och hade tiden på sig. Så kom den aldrig glömda dag, då han upptäckte, att pappa till den nya droskan köpt en piska för 1:25. Var stod det beslutet? Mammans nerver var väl på upphällningen, och hon bara grät, ingen kunde vara mera rätt-skaffens än hon. Pappa var mörkröd i ansiktet, ovan som han var att behärska sig. Han var beredd att lämna gården. Hur slutet blev, vet jag inte, men på huvudboken låg 1:25. Sedan kom han aldrig åter. -- Med förundran har jag läst Signe Höjers bok om svärföräldrarna, promenerande nyförälskade bland rosor i Visby. Att presidenten Nils Qvensel hade den största beundran för honom som lärare, det kan man förstå. Men berättade han aldrig för sina barn om modern, Ida Beskow, min farmors bästa vän? För Lydia Wahlström nästan ett helgon. Helt flyktigt berör hon i sin bok två betydelsefulla episoder. -- I vår ungdom kom i tur och ordning Axel, Erik och Karl-Johan Höjer, alla sedan generaldirektörer. Men hur annorlunda var det inte då. Älskvärdhet, glada samtal i jaktrummet och förväntan. Det var släktens förhoppning, att Axel och jag skulle gifta oss. Det hade blivit en andel mindre! Det sista året Axel levde, kom han till Wrethammar med en syster och Signe. Aina och jag tog emot dem på bästa vis. Jag kunde inte låta bli, att tala om släktens förhoppningar. Han såg på Signe, och såg oerhört lättad ut.

E P I L O G.

Vintern 1944 kom en grupp baltiska flyktingar till Stråssa. Gruvorna där voro övergivna och bostäderna tomma. Min dotter Ulla var ledig, om det var från Bruksvallarna eller Björkliden, kommer jag inte ihåg, i Alla händelser blev hon anmodad att taga hand om förläggningen. Genomsnittsåldern var åttio år, men friska var de, starka i tron och glada. Genast satte de i gång att göra korgar, sticka strumpor och vantar. Men läkarundersökning i Ramsberg måste det bli. Alla skulle klä av sig helt och hållet, vilket också skedde, men in till doktorn kom de spritt nakna med stickstrumpan i hand och nystanet under armen. De flesta fick sin grav på nya kyrkogården i Ramsberg. På sommarkvällarna brukade Aina och jag gå till både nya och den gamla. Man kunde ju inte låta dem vara glömda. I synnerhet som Allan som major blev den, som fick order att närvara vid baltutlämningen. Vår barndomsvän Raul Årman var då chef för regementet A6 i Jönköping, och som en sista utväg att få någon officer att åtaga sig uppdraget, vädjade han till Allan. Han gav sig av och kom hem, sade inte ett ord på fjorton dagar, och åt inte heller. Så nog hade vi anledning. - Där låg också de gamla Welams under ett järnkors, murar-Renolt och hans dotter Julia, gift med Klotstjärns-Kalle, som senare i vårt liv blev våra trogna vänner i glädje och sorg. Då den dag kom, då de ej längre hälsade oss och våra barn välkomna hem, var ej ens Wrethammar sig likt. Men helst gick vi på den gamla kyrkogården. Där hade döden givit de hädangångna åter sin rätta plats. "Gubben Janne" hade åter blivit brukspatronen Johan Wilhelm Beskow f. 1814 d. 1904 med stor sten rest av tacksamma barn och omgärdad av gruvlinan, som avgränsade den stora graven. Doktor Axel Möllenhoff låg som mittpunkt bland alla de sina. Tacksamma församlingsbor reste vårderna. Gubben Broman hade åter blivit smidesmästaren Broman, och pappas ek har nu vuxit sig hög och rak och skuggar graven. Skogvaktare Qvist vilar sig med maka. Först döden gjorde dem jämbördiga. Handlanden Lindkvist ligger också på gamla kyrkogården, men jag har aldrig sett en blomma där. Cornelia har äntligen kommit i rätt sällskap, alldeles intill den minnesvård över de första Heijkenskjäldarna, som efterlevande rest. Där låg förr den gamla kyrkan. Lite bakom har Lovisa från Västra Fallet sin sten. Men mannens namn står ej. Vår grav blev nog den sista där uppe. Stenen står hög på en kulle under den stora björken och runt om stenstolparna med den grova ankarkättingen, som hägnar döden. Och Henric-Nicolaus då? Han ligger på Maria Kyrkogård i Stockholm, till vänster om kyrkan. Hur många gånger har jag inte stått där och tackat och tänkt på den ensamme man, som givit generationer en hållpunkt i livet. Vid hans död lästes likpredikan och tacksägelse i Ramsbergs kyrka. Handlingen

skall finnas i arkivet på Wrethammar. I den lilla silverkammaren i sakristian stå två magnifika kandelabrar av Per Zethelius, som tack för en ungdomsdröm, som gått i fullbordan. Bredvid står Margareta Tilas sköna silverskål. Vem var Margareta Tilas, frågar er generation, vem var Henrik-Nicolaus Beskow, frågar nästa. - Jag står om aftonen i fönstret på sovrummet där hemma. Aspbacken ligger i skymning. Men rör sig inte en gammal man där i lila frack och grå pantalonger och hög hatt? Glänser det inte till av snusdosan, som han tager en pris ur och stänger så locket.
